

SEYYİD AHMET ARVASI'DE VARLIK VE DİN

Cafer AKAYDIN

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

2014

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Cafer AKAYDIN

SEYYİD AHMET ARVASI'DE VARLIK VE DİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

13/02/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " Seyyid Ahmet Arvasi'de Varlık ve Din" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[13/02/2014]

[Cafer AKAYDIN]

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU danışmanlığında, Cafer AKAYDIN tarafından hazırlanan bu çalışma 13/02/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. H. Murat KUMBASAR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİSİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
I. KONU VE ÖNEMİ.....	1
II. YÖNTEM.....	1
III. KAYNAKLAR.....	2
IV. SEYYİD AHMET ARVASI'NİN HAYATI VE ESERLERİ	2
A. Hayatı	2
B. Eserleri.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD AHMET ARVASI'NİN VARLIK ANLAYIŞI

1.1. ÂLEMİN VARLIĞI	9
1.2. VARLIK-ÂLEM İLİŞKİSİ	10
1.3. VARLIK-BİLGİ İLİŞKİSİ.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD AHMET ARVASI'NİN DİN ANLAYIŞI

2.1. DİN KAVRAMI.....	25
2.2. DİNİN KAYNAĞI	26
2.3. DİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ.....	28
2.4. DİN-İNSAN İLİŞKİSİ.....	30
2.5. DİN-AKIL İLİŞKİSİ	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİT AHMET ARVASI'NİN İSLAM VE BATI DÜŞÜNCESİNE BAKIŞI

3.1. GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA İSLÂM VE BATI DÜŞÜNCESİ	40
3.2. GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA İSLAM'IN TEMEL KAVRAMLARI	47

3.2.1. Tevhid.....	48
3.2.1.1. Tevhid'in Psikolojik Temelleri	52
3.2.2. Nübüvvet	53
3.2.3. Ahlak	55
3.3. GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA İSLAM VE DİN EĞİTİMİ	59
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA	69
ÖZGEÇMİŞ.....	71

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYYİD AHMET ARVASI'DE VARLIK VE DİN

Cafer AKAYDIN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

2014, Sayfa: 79

Jüri: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

Yrd. Doç. Dr. H. Murat KUMBASAR

Bu çalışmada, düşünce tarihimizde önemli bir yere sahip olan Seyyid Ahmet Arvasi'nin hayatı, eserleri, din anlayışı, dinin insan hayatındaki yeri ve önemini konu edinen düşünceleri incelenmiştir. Çalışmamızın giriş bölümünde, Arvasi'nin hayatı ve eserleri; birinci bölümünde, âlemin varlığı, varlık-âlem ilişkisi, varlık-bilgi ilişkisi; ikinci bölümünde, din kavramı, dinin psikolojik temelleri, din-insan ilişkisi, din-akıl ilişkisi; üçüncü bölümünde ise, batı düşüncesine bakış, günümüz dünyasında İslâm ve batı, günümüz dünyasında İslâm ve temel dinamikleri, günümüz dünyasında İslâm ve din eğitimi hususundaki fikirleri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Varlık, âlem, din, İslâm, Batı

ABSTRACT

MASTER THESIS

BEING AND RELIGION IN SEYYID AHMED ARVASI

Cafer AKAYDIN

Advisor: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

2014, Page: 79

Jury: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU (Advisor)

Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

Assist. Prof. Dr. H. Murat KUMBASAR

This study investigates Seyyid Ahmet Arvasi who has an important place in our history of thought and examines his life, his works, his understanding of religion and his thoughts about the place and importance of religion in human life. In the introduction part, Arvasi's life and works; in the first chapter, being of universe, being-universe relationship and being-knowledge relationship; in the second chapter, the concept of religion, the psychological foundations of religion, religion-human relationship and religion-reason relationship; in the third chapter, the outlook on western mentality, Islam and the West in today's world, Islam and basic dynamics in today's world and his opinions regarding Islam and religious education in today's world are studied.

Key Words: Being, Universe, Religion, Islamic, West

KISALTMALAR DİZİSİ

a.s.	:	Aleyhisselâm
bkz.	:	Bakınız
b.	:	Bin
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:	Diyânet İşleri Başkanlığı
diğ.	:	Diğerleri
H.z.	:	Hazreti
İFAV:		Marmara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Vakfı
r.a.	:	Radıyallâhü anhü
s.	:	sayfa
T.D.V.:		Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	:	Tercüme
tsz.	:	Tarihsiz
vs.	:	Vesaire
haz.	:	Yayına hazırlayan

ÖNSÖZ

Din, geçmişten günümüze kadar tüm toplumların ve bu toplumlardaki düşünürlerin önemle ele aldıkları bir konudur. Düşünce tarihimize baktığımızda bu alanda görüşlerini belirtmeyen düşünürümüz yok gibidir. Bunlar içerisinde önemli bir yere sahip olan Seyyid Ahmet Arvasi'nin dine bakışı, dinin insan hayatındaki yeri ve önemini ayrıca Arvasinin varlık anlayışını konu edinen düşünceleri oldukça önemlidir. Bu sebeple çalışmamızda Ahmet Arvasi'nin eserleri incelenerek, görüşlerinin tespit edilmesi çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır.

Ahmet Arvasi, kolay anlaşılır, sade ve akıcı bir dille Türkçe'yi çok iyi kullanarak, düşüncelerini ve duygularını okuyucularına aktarmış, dinin toplum tarafından kolay ve anlaşılır olması için kendi görüşlerini insanlarla paylaşmıştır.

Din, tarih boyunca insanlar tarafından hep tartışılmış ve din konusunda düşünürler kendi görüşlerini insanlarla paylaşmışlardır. Bu noktada Arvasi, dinin gerçek değerlerini bozmadan insanlara sade bir şekilde sunmaya çalışmıştır.

Değişen zaman ve şartlar içerisinde insanların din ve âlem anlayışlarının değişmesi kaçınılmazdır. Dinlerin zamana göre yeniden yorumlanması ihtiyacı da bu zaruretin bir sonucudur. Öyleyse İslam dininin bütün çağ ve nesillere hitap edecek şekilde yeniden ele alınması ve topluma bu yeni yüzüyle aktarılması gerekmektedir. Seyyid Ahmet Arvasi, İslam'ın din ve âlem anlayışını dini referansları göz önünde bulundurarak modern zamana ve nesillere aktarmaya gayret etmektedir. Gerek İslam dünyasındaki bazı huzursuzlukların, gerekse Batı toplumlarının yaşadığı çıkmazların çözümü için katkılar sunmaktadır.

Bu araştırmanın yapılmasında, yardımlarını esirgemeyen, tenkit ve tavsiyeleriyle çalışmayı yönlendiren hocam Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU'na ve kendisine başvurduğumda ihtiyaç duyduğumuz ilgiyi, samimiyeti gösteren değerli hocam Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU'na, ayrıca katkılarından dolayı değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Osman Nuri KARADAYI'ya, Fikrullah ÇAKMAK'a teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum-2014

Cafer AKAYDIN

GİRİŞ

I. KONU VE ÖNEMİ

Türk İslam dünyasına görüşleriyle topluma yön veren düşünürler her devirde olmuştur. Bu anlamda Ahmet Arvasi XX. asrın önemli mütefekkirlerinden birisi olmuştur. Türk-İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan Seyyid Ahmet Arvasi'nin din ve dinin insan hayatındaki konumu üzerine önemli düşünceleri vardır. Ahmet Arvasi'nin bu düşünceleri, modern dünyanın bir takım çıkmazları arasında sıkışmış olan insanın önünü açacak niteliktedir.

Varlıkların meydana gelişini tevhit sırrı etrafında anlamaya çalışan Arvasi, tek ve mutlak varlığın Yüce Allah olduğunu, diğer varlıkların ise bu Yüce Yaratıcı'nın isim ve sıfatlarının tecellisinin eseri olduğu anlayışını düşünce sisteminin temeline yerleştirmiştir. İslam dünyasında önemli konulardan biri olan âlem konusunu açıklamaya çalışırken önce varlık ve yaratılış konusu üzerinde durmaktadır. Varlık konusunu çeşitli yönleriyle ele alıp açıklayan Arvasi, İslam felsefecilerinin Vacibu'l-vucud ve mümkünü'l-vücud şeklinde yaptıkları ayrımı ve tasavvufi düşüncedeki vahdet-i vücud anlayışını irdelemiş ve İbni Arabi'nin varlık konusundaki görüşlerini benimsemiştir. Bu sebeple çalışmamızda Ahmet Arvasi'nin varlık konusundaki görüşleri incelenmiştir.

Daha sonra Arvasi'nin âlem ve din hakkındaki görüşlerine yer verilmiş ve onun İslam dinine bakış açısı felsefi olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Arvasi'nin dinin kökenleri, dinin psikolojik temelleri, din-insan ilişkisi, din-akıl ilişkisi ve akıl-iman ilişkisi konusundaki görüşleri temellendirilmiştir. Son olarak da, Ahmet Arvasi'nin din ve toplum konusundaki görüşlerine, tevhit, nübüvvet, ahlak gibi konulardaki görüşlerine ve günümüz dünyasında din algısına yer verilmiştir.

II. YÖNTEM

Arvasi'nin varlık ve din anlayışını ortaya koyabilmek için Arvasi'nin görüşlerini içeren kendi eserlerinden faydalanılmıştır. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için meseleye bütüncül olarak bakma ve eserlerinin tamamını incelemek önemli bir zarurettir. Bu sebeple konu hakkında bütün söylediklerini bir araya toplayıp ona göre fikir yürütmemiz ve çalışmalarımızı sürdürmemiz gerekmektedir. Son

dönemlerde herhangi bir konu ya da kavram çalışılırken düşünürün söylediklerinin tamamına bakılarak ortaya konulmaya çalışılmakta ve kendi bütünlüğü içerisinde ele alınarak incelemeye tabi tutulan çalışmalar yapılmaktadır. Biz de çalışmamızda Arvasi'nin din konusundaki görüşlerini kendi eserlerini inceleyerek görüşlerini değerlendirmeyi hedefledik.

Bu çalışma, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmamızın amaç ve önemi, çalışmamızda takip edilen yöntem ve Seyyid Ahmet Arvasi'nin hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden birinci bölümde, Arvasi'nin varlık anlayışı; ikinci bölümde, din anlayışı; üçüncü bölümde ise, İslâm ve Batı düşüncesine bakışı incelenmiştir.

III. KAYNAKLAR

Çalışmamızın temel kaynağını Arvasi'nin eserleri oluşturmaktadır. Çalışmamızda kullandığımız eserler şunlardır: *İlm-i Hal, Doğu Anadolu Gerçeği, Türk İslam Ülküsü, Kendini Arayan İnsan, İnsan ve İnsan Ötesi, Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz, Akıl ve Gönül, İnsanın Yalnızlığı, Şüphe ve İman, Kadın ve Erkek Üzerine, Sahte Dindarlar Sahte Laikler, Milletlerin İtibarı, Devletin Dini Olur mu?*

IV. SEYYİD AHMET ARVASI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

A. Hayatı

Uzun bir zaman öğretmenlik yapan aynı zamanda, fıkra yazarlığı ve eğitim konferanslarıyla Türk insanına büyük hizmetler veren ve Türk Eğitimi'ne binlerce öğretmen kazandıran Seyyid Ahmet Arvasi, 15 Şubat 1932'de pazartesi günü, Ağrı ilinin Doğubeyazıt ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası, Van Gümrük müdürlüğünden emekli Abdülhakim Efendi, annesi ev hanımı Cevahir hanımdır.¹

Arvasi öğretim hayatını memur olan babasının sürekli tayin edilmesinden dolayı Van, Ağrı ve Erzurum illeri arasında dolaşarak tamamlamıştır. İlkokula Van ilinde başlayan Arvasi, bu öğrenimini Doğubeyazıt ilçesinde tamamlamıştır. Ortaokulu ise Erzurum'da bitirmiştir.²

¹ Seyyid Ahmet Arvasi, *Doğu Anadolu Gerçeği*, Burak Yay., İstanbul 1993, s. 5.

² İhsan Işık, *Yazarlar Sözlüğü*, Risale Yay., İstanbul 1990, s. 47.

Lise öğrenimine ise Erzurum Erkek Öğretmen Okulu'nda başlayan Arvasi, bu öğrenimini Erciş Öğretmen Okulu'nda tamamlamıştır. Öğretmenlik hayatına 1952 yılında Konya'nın Doğanbeyli ilçesinde ilkokul öğretmeni olarak göreve başlayan Arvasi, eğitim-öğretimde ilk deneyimlerini burada kazandığını belirtmektedir.³ Buradaki ilk öğretmenlik deneyiminden sonra Arvasi, Ağrı'nın Molla Şemdin köyüne tayin edilmiştir.⁴

Damadı Muhip Arvas, bir makalesinde bu durumu şöyle anlatmaktadır:

*“Doğanbeyli’ den sonra, Ağrı’nın Molla Şemdin köyüne tayin ediliyor. Asıl çile de burada başlıyor. Doğu’nun o meşhur kışları... Okul demeye bin şahit! Bina ve lojman yok. Tek göz toprak bir evde kalıyorlar. Kendisi, hanımı ve çocukları, tek göz odada yaşıyorlar. Öğrenciler de ayrı bir sefalet tablosu. Defter, kitap, kâlem hak getire! Bir tekinin ayağında değil ayakkabı lastik, çorap bile yok. Karlara basa basa okula gelen çocuklara, bir ara maaşının tamamını verdiğini ve onların ihtiyaçlarını karşıladığını söylerdi. Bu fakir çocukların minnettarlıklarını, ekmek ve yumurta teklifi ile ödemek istediklerini, büyük bir azap duygusuyla anlatırlardı. Evinin ihtiyaçlarını ise, köyden temin ettiği bir atla, kış kıyamet, karlara bata çıka, Tutak kazasına giderek ve yine bin bir zahmetle geri dönerek sağlardı. Daha önce tayin edilen öğretmenlerin köylüyle aralarına koyduğu mesafenin aksine, onlarla inanç ve değer yargılarından örülü samimiyeti paylaştıkça, büyük sevgi ve saygı gördüğünü, öyle ki ilk zamanlar kendisine yanlış telaffuzdan kaynaklandığını düşündüğü ‘müellim’ tabiriyle hitap ettiklerini, ancak bir müddet sonra, ‘sana müellim’ (acı veren, acıtan) diyorduk. Hâlbuki muallim (öğreten, öğretmen) imişsin’ denince hayretler içerisinde Anadolu halkının mektep, medrese görmese bile, ne kadar derin bir idrake sahip olduğunu müşahade ettiğini anılarında dile getirir”.*⁵

Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünden mezun olan Arvasi, sırasıyla; Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünden mezun olduktan sonra Arvasi, Van Alparslan İlköğretmen Okulu, Savaştepe İlköğretmen Okulu, Balıkesir Necatibey

³ Arvasi, *Doğu Anadolu Gerçeği*, s. 5.

⁴ Ahmet Keçebaş, Ümit Polat, “S. Ahmet Arvasi’nin Küçük Kardeşi Tahir Arvas Ağabeyini Anlattı”, *Yeni Düşünce Gazetesi*, 11 Ocak 1991, s. 5.

⁵ Keçebaş, s. 5.

Eğitim Enstitüsü, Bursa Eğitim Enstitüsü, İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde pedagoji öğretmenliği yapmıştır.⁶

1978 yılı, Mart ayında Atatürk Eğitim Enstitüsünden yurdun değişik yerlerine sürgün edilenler içerisinde yer alan Arvasi, sürgün edildiği Kırşehir ve İstanbul-Ümraniye'de, çalışma imkânı bulamadığından dolayı 1979 yılında emekli olmak zorunda kalmıştır.⁷

Arvasi, uzun yıllar yaptığı öğretmenlik, yazdığı yazılar ve verdiği konferanslarla Türk insanına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca Türk Eğitimine değerli öğretmenler kazandıran Arvasi, Arapça ve Fransızca bilmektedir. Memurluğu dışında politikayla da uğraşan Arvasi, 12 Eylül Hareketiyle zindana atılmıştır ve ilk kalp krizini burada geçirmiştir.⁸

12 Eylül sanıkları arasındayken rahatsızlanan Arvasi, 56 yaşındayken ömrü nihayete erer. 31 Aralık 1988 Cumartesi günü saat 11:00 sıralarında vefat etmiştir.⁹

B. Eserleri

Düşünce tarihimizin önemli şahsiyetlerinden olan Seyyid Ahmet Arvasi, çeşitli alanlarda yazmış olduğu eserlerle ve yetiştirmiş olduğu öğretmenlerle mesajlarını yurdun dört bir yanına ulaştırmıştır. Arvasi' nin eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

İlm-i Hal

Arvasi, bu kitabını, parça parça olmuş İslam dünyasının imanlı, heyecanlı ve muzdarip münevverlerine ithaf etmektedir. Kitap başlıca üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci ana bölümde, Allah, âlemler ve insanın yaratılması olmak üzere üç bölümden oluşmakta; ikinci ana bölüm ise, doğum öncesi safha, doğum, ilk çocukluk safhası, ikinci çocukluk safhası, mükelleflik safhası ve İslamiyeti doğru öğrenmek ve yaşamak, zamanı değerlendirme olmak üzere yedi bölüm içermektedir. Üçüncü ana bölümde de, kıyamet ve yeniden diriliş konusu işlenmektedir.

⁶ Mustafa Kuvancı, *Seyyid Ahmet Arvasi, Hayatı- Tefekkürü-Eserleri*, Burak Yay., İstanbul s. 40.

⁷ Sakin Öner, "Türk İslam Mütefekkirinin Eğitimle İlgili Düşünceleri", *Yeni Ufuk Dergisi*, Sayı:4, İstanbul, 1990, s. 21.

⁸ Abdulkadir Sezgin, "Seyyid Ahmet Arvasi", *Ufuk Çizgisi Der.*, Sayı: 4, Ocak 1990, s. 5.

⁹ Sezgin, s. 6.

Kitap. Burak Yayınevi tarafından yayımlanmış olup. Üçüncü baskısını 1997 yılında yapmıştır.

Doğu Anadolu Gerçeği

Kitabın önsüzünde, kendisinin Doğu Anadolu'ya mensup bir vatandaş olmasını vurgulayan Arvasi, önerdiği çözümlerde herhangi bir art niyet taşımadığını ve gerçek olmayan bilgileri kullanmasının mümkün olmadığını belirtir. O gayesini şöyle açıklar: "Biz bu kitabımızda, Türkiye'de Şark Meselesi'ne vücut veren bütün menfi amilleri tek tek ele alacak, konuyu çeşitli açılardan inceleyerek okuyucularımıza kısaca bilgi vermeye çalışacağız."

Şark meselesini vücut veren amiller olarak; Tarihi amiller, kültür faktörü. Sosyal faktörler, coğrafi amiller, iktisadi amiller, psikolojik faktörler, idare ve iç siyaset amilleri, milletlerarası çalışmalara ve emperyalist oyunlara bağlı amiller olarak sekiz faktör sayar ve her faktörü ayrı ayrı inceler. Bu oyunlar zamanımızda Siyonizm olarak bilinmektedir.

Kitabın sonunda bibliyografya bulunmakta ayrıca on adet fotoğraf verilmektedir. Kitap, Burak Yayınevi tarafından yayımlanmış olup, dördüncü baskısı yapılmıştır.

Türk-İslam Ülküsü

Kitaba niçin Türk-İslam Ülküsü" adını koymuş olduğunu ve Türk-İslam sentezini tercih etmemesini, gerek ülkemizde, gerekse Türk ve İslam dünyasında emperyalist güçlerin çeşitli isim ve vasıflar altında faaliyet göstererek ayrılık ve düşmanlık tohumları ektiğini belirterek şunları yazar, Türk-İslam kültürüne, Türk-İslam medeniyetine, Türk-İslam ülküsüne bağlı, Türklük şuur ve vakarına, İslam iman, aşk, ahlâk ve aksiyonuna sahip, Türklüğü bedeni, İslamiyeti ruhu bilen, milletini teknolojik hamlelerle dünyanın bir numaralı devleti yapmak özlemi ile çırpınan, dünyada Türklük'ün İslam dünyasının ve bütün mazlum milletlerin ümidi olmaya namzet bir gençlik yetiştirmekten başka çaremiz yoktur. Din ve milliyet, zıt değerler değildir. Bu sebepten, "sentez", tez ile antitez arasında söz konusu olacağına göre, yıllardan beri kullandığımız "Türk-İslam Sentezi" yerine, "Türk-İslam Ülküsü" sözü daha uygun olur düşüncesi ile kitabımızın adını, "Türk-İslam Ülküsü" olarak seçtik. Bunu ısrarla kullanacağız.¹⁰

¹⁰ Seyyid Ahmet Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, İstanbul 1994, I, 8.

Üç ciltten oluşan kitapta, düşünme ihtiyacı ve felsefenin durumu, dinimiz İslamiyet, insan ve cemiyet, kültür ve medeniyet meseleleri, ekonomik faaliyetler ve İslam ekonomisi, bazı politik konular ve meseleler, antitezlerimiz, İslam'da eğitim sistemi, din psikolojisi ve İslamiyet gibi bölümler bulunmaktadır. Burak yayımları tarafından yayınlanan eser yedinci baskıyı 1994 yılında yapmıştır.

Kendini Arayan insan

Arvasi, babası Abdülhakim Efendi'ye ithaf ettiği bu eserine, insan ve heykel adlı bir diyalogla başlamakta ve kitap beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bilgi ve intibak, hayatı nasıl tarif edelim, hayat ve zekâ, .hakikat nedir? gibi başlıklardan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise, ilim ve insan, insan bilgisinin bilimi, insan zihninin çalışma tarzı gibi başlıklardan oluşmaktadır. Üçüncü bölümde ise, 'Üç Prensibe Doğru' başlığı altında akıl-zekâ-vahiy, objektif bilgi-subjektif bilgi-mutlak bilgi, otomatizm-içgüdü-şuur, madde-hayat-ruh gibi birbirine yakın üçer konu incelenmektedir. Dördüncü bölümde ise, üç prensipten bahsedilmekte ve bunların ayniyet-benzerlik-hürriyet, yokluk-oluş-varlık, toplumlaşma-farklılaşma-fertleşme, insan mantığının gelişmesi, insan bilgisinin metotları, insan bilgisinin hedefleri gibi konular işlenmektedir. Beşinci bölümde de Mutlak Varlık, bilmek, düşünmek, içgüdü, hayat, ruh, ben, zaman, mekân, irade, bilgi gibi konularda görüşlerini ortaya koymaktadır.

İnsan ve İnsan Ötesi

Arvasi, kitabın önsözünde, Bu kitabımız, *Kendini Arayan İnsan* adlı kitabımızın bir devamı durumundadır. Burada, insana ve insanın değerlerine psikolojik bir yaklaşımla yeni bir bakış ve açıklama getirilmek istenmektedir" diyerek, kitabın amacını ortaya koymakta ve kitabın adı olan insan ötesi terimindeki öte kelimesinin Aristo'dan beri kullanılmakta olan metafizik terimindeki meta kelimesinin anlamı taşıdığını belirtmektedir.

Kitap, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, insan ve varlık konusu; ikinci bölümde de insan ve ahlâk konuları işlenmektedir.

Burak Yayınevi tarafından yayımlanan kitabın dördüncü baskısı yapılmıştır.

Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, diyalektik'ten bahsetmekte ve ikinci bölümde de estetikten bahsetmektedir.

Kitap, Burak Yayınları tarafından basılmış olup üçüncü baskısı yapılmıştır.

Sır-Şiirlerim

Arvasi'nin yazmış olduğu şiirlerini topladığı iki küçük kitabıdır. *Sır* adını verdiği ilk şiir kitabını 1955 yılında yayımlanmıştır. Kitap, Burhan matbaası tarafından basılmıştır.

Arvasi'nin *Şiirlerim* adını taşıyan ikinci kitabı ise, ilk kitabının yeniden düzenlenerek yayınlanmış hali olup, vefatından sonra, 1989 yılında, Berekât Yayınevi tarafından yayımlandı.

Akl ve Gönül

Kitap, Burak Yayınevi tarafından, bütün eserleri dizisi içinde yayımlanmıştır. İçinde doksan dört adet makalesi yer almaktadır. Kitap, ismini, içindeki aynı adı taşıyan makaleden almaktadır.

Bu kitapta, Arvasi'nin, tasavvuf ağırlıklı yazıları yer almakta ve İslam'ı daha iyi yaşayabilmenin yolları izah edilmektedir.

İnsanın Yalnızlığı

İsmini, içindeki kırk dokuzuncu makaleden alan kitap, insan ve toplum üzerinde duran, sosyolojik ağırlıklı yazılardan oluşmaktadır.

Şüphe ve İman

Arvasi'nin, İslam inançlarından bahsettiği yazılarından oluşan kitabıdır.

Kitap, Burak yayınevi tarafından Aralık 1996 yılında yayımlanmıştır.

Kadın Erkek Üzerine

Arvasi'nin, aile üzerine yazmış olduğu yazılarının toplandığı kitap, seksen dokuz makaleden oluşmaktadır.

Kitapta, ailenin fonksiyonları, çocuk yetiştirmenin önemi, aileye karşı olumsuz faaliyetler ve alınması gereken tedbirler ve İslam dininin aileye olan bakışı işlenmekte ve çeşitli misaller aktarılmaktadır.

Kitap, Burak yayınları arasında Aralık 1996'da yayımlanmıştır.

Sahte Dindarlar ve Sahte Laikler

Arvasi'nin, irtica, laiklik gibi konuları içeren makalelerinden oluşan kitabıdır. Kitapta, Türk milletinin dindarlığı üzerine yazılar bulunmaktadır.

Kitap, Burak Yayınları tarafından Aralık 1996 tarihinde yayımlanmıştır.

Milletlerin İtibarı

Arvasi'nin, iktisat, ekonomi, Avrupa Birliği gibi konulardan oluşan yazılarının toplandığı kitabıdır.

Kitap, Burak Yayınları tarafından Aralık 1996 tarihinde yayınlanmıştır.

Devletin Dini Olur mu?

Arvasi'nin, tarih ve aktüalite üzerine yazmış olduğu makalelerinden oluşan eseridir

Arvasi'nin seksen altı makalesinin bulunduğu kitap, Burak Yayınevi tarafından Aralık 1996 tarihinde basılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD AHMET ARVASI'NIN VARLIK ANLAYIŞI

1.1. ÂLEMİN VARLIĞI

Ahmet Arvasi'nin âlem anlayışına geçmeden önce varlık kavramı üzerinde durmamız gerekir. Çünkü İslâm düşünce sistemi içerisinde ele alınan âlem konusunun kökeni varlık konusuna dayanmaktadır.

Varlık dediğimiz zaman tüm var olanlar anlaşılır. Etrafımıza baktığımız zaman binlerce nesneyle karşılaşırız. Gerek duyularımızla olsun ve gerekse de duyularımızın ötesinde olsun bunların hepsine genel anlamda varlık deriz. Örneğin bir ağaç, taş, ev, insan vb. nesneleri kendi kategorileri içerisinde grupladıktan sonra bunların hepsine en genel anlamıyla varlık deriz. Kelime anlamı olarak bulmak, elde etmek ve zengin olmak gibi anlamlara gelir.¹¹ Farabi, varlığı ikiye ayırır: 1) Varlığı özü itibariyle zorunlu olan, ki buna *Zorunlu Varlık (Vacibu'l-Vücûd)* denir. *Zorunlu varlığın*, zorunluluğu özü itibariyle zorunlu olan ve başkasına nispetle zorunlu olan diye de ikiye ayrılır. Özü itibariyle zorunlu olanın varlığını devam ettirmesi için başka bir sebebe ihtiyacı yoktur. Yokluğunun düşünülmesi imkânsızdır. Örneğin Tanrı'nın varlığı, özü itibariyle zorunludur. 2) Özü itibariyle varlığı mümkün olan varlık. Buna da *mümkün varlık (mümkünü'l-vücûd)* denilir. Mümkün varlığın yokluğunu bir an için düşünecek olursak herhangi bir imkânsızlığa yol açmaz. Ayrıca mümkün varlığın var olması da bir sebebe bağlıdır. Mümkün varlıkların sebepleri sonsuza kadar devam etmez. Zorunlu bir varlıkta son bulur.¹² Buna göre Tanrı'nın varlığı zorunlu olup Tanrı'nın dışındaki varlıklar ise mümkündür, diyebiliriz.

İbn-i Sina da, varlıkları *zorunlu varlık* ve *mümkün varlık* olmak üzere ikiye ayırır. İbn-i Sina'ya göre *zorunlu varlık* dediğimiz zaman varlığının sebebi olmayan

¹¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-Maârif, Kahire 1990, III, 445.

¹² Farabi, "Felsefenin Temel Meseleleri (Uynu'l-Mesâil)", *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*, (Çev.: Mahmut Kaya), İstanbul 2005, s. 118.

anlaşılmalıdır. *Mümkün varlık* dediğimiz zaman da varlığının sebebi olanlar anlaşılmalıdır.¹³

Âlem, “Duyu ya da akıl yoluyla kavranabilen veya mevcudiyeti düşünülebilen, Allah’ın dışındaki varlık ve olayların tamamını ifade eden terim”¹⁴ olarak tanımlanmaktadır.

1.2. VARLIK-ÂLEM İLİŞKİSİ

Ahmet Arvasi âlem hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken bilginin gerçek kaynağının İslam dinine göre Allah olduğunu, mutlak ve yanılmaz bilgilerin vahiy kanalıyla peygamberlere, dolayısıyla insanlara ulaştığını, yaratılmış olan mahlûkların da birer mesaj ve delil olduğunu anlatıp, mutlak varlığın Allah olduğunu, diğer varlıkların Allah’ın fiillerinin, sıfatlarının ve isimlerinin tecellisi olduğunu anlatmakta ve bu konuyu daha anlaşılır ve güçlü kılmak için Kur’an-ı Kerim’den örnekler verir.

İslam’a göre, bilginin tek mutlak kaynağı âlim ismi ile sıfatlanmış Yüce Allah’tır. Yüce Allah, mutlak ve yanılmaz bilgileri vahiy kanalı ile peygamberlere ulaştırmanın yanında, bütün eşya âlemini de muhteşem bir Kitab-ı Ekber biçiminde ayet ve mesajlar ile doldurmuştur. Bu sebepten bütün eşya âlemi birer bilgi taşıyıcısıdır. Yani, dünyamızı ve kâinatımızı dolduran objeler ve varlıklar, taşıdıkları bilgi yükünden habersiz birer mektup gibi insanların idraklerine ulaşmaya çalışırlar. Biz Müslümanlar, bütün varlık tezahürlerine bu gözle bakarız¹⁵.

Arvasi bu görüşünü Kur’an-ı Kerim’deki şu ayetlerle desteklemektedir. “Göklerin ve yerin ve bunlar içinde yayıp ürettiği bütün canlıların yaratılışı, O’nun ayetlerindendir” (Şuara:29).

“Sizin yaratılışınızda ve Allah’ın (yeryüzüne) yaydığı her bir canlıda da kesin olarak inanan bir toplum için elbette nice deliller vardır” (Casiye:4).

¹³ İbn-i Sina, *Metâfizik*, (Çev. Ekrem Demirli, Ömer Türker), İstanbul 2004, I, 35; İbn-i Sina, “Tevhidin Hakikâtı ve Nübüvvetin İspâtı Üzerine (er- Risâletü’l-Arşîyye fi Hakâiki’t-Tevhid ve İsbât’in-Nübüvve)”, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*, (Çev: Mahmut Kaya), İstanbul 2005, s. 307.

¹⁴ Süleyman Hayri Bolay, “Âlem”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 357.

¹⁵ Seyit Ahmet Arvasi, *Akıl ve Gönül*, Burak Yay., İstanbul 1996, s. 44.

Arvasi İslam anlayışına göre tek ve mutlak varlığın yüce Allah olduğunu, diğer yaratıkların ise, bu yüce Yaratıcının fillerinin, sıfatlarının ve isimlerinin tecellisi olarak bir ayet ve birer mesaj olduklarını ifade etmektedir.¹⁶

Arvasi, Allah'ın ve insanın kâinattaki durumu hakkında yaratıcının ölümsüz olduğundan, her türlü kemiyetten kurtulmuş olduğunu, kemiyete muhtaç olanın ölümü tadacağından dolayı Allah'ın doğmayan ve doğrulmayan mutlak varlık olduğunu şöyle anlatmaktadır:

Ölümsüz olan kemiyetten kurtulmuştur veya kemiyete muhtaç olan ölümü tadacaktır. Onun için Allah, doğmayan ve doğrulmayan mutlak varlık olarak her türlü kemiyetten münezzeh olup, keyfiyete en yüce olarak hayat ve gerçek diriliğin bitmez ve tükenmez sahibidir. Canlı veya cansız sanılan her yaratık ise, kemiyetin içinde sıyrılmaya çalışan küçük bir keyfiyet iradesidir. İnsanoğlu ise, arza ve kâinata düşen keyfiyet iradesinin en mânâlı görünüşüdür.¹⁷

Arvasi, insanın varlığının Allah'a olan bağıllığının hiçbir zaman kopamayacağını nedenlerini anlatırken konuyu şöyle temellendirmektedir: İnsanın duyularına gelen âlemin ilk önce düzensiz, anlamsız ve karışık renk yumakları halinde olduğunu ancak insan idrakinin zamanla bu düzensizlikten, anarşiden ve anlamsızlıktan irkilerek, Mutlak varlığa olan ilgisini devam ettirmektedir.¹⁸

Düzen, çoklukta birlik aramak demek olduğuna göre, insan idraki Bir ve Mutlak olan Varlıkla ilgisini hiçbir zaman kesememektedir, denilebilir. İdrakimiz duyuları ile objeler dünyasına çevrildiği halde, her şeye rağmen gerçek, hür, bir, sonsuz olan Mutlak varlık ile de ilgisini devam ettirmektedir. Çünkü o, varlığını O'nun varlığında bulmaktadır. Duyular dünyasındaki keşmekeşe rağmen idrakimiz bir yönü ile şursuz da olsa, bir ve hür olan Mutlak Varlık'tan kopmamaktadır. İdrakimiz, varlığın dışında bir gözlemci olma çabasına rağmen, asla kendini hür, sonsuz ve bir olan Varlığın dışında tutmayı başaramamıştır.¹⁹

¹⁶ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 44.

¹⁷ Arvasi, *Akıl ve Gönü.*, s. 44.

¹⁸ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 45.

¹⁹ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2009, s. 27-28.

Arvasi duyular yoluyla idrak ettiği âlemin sınırlı, fani ve esir olduğunu, şuur yoluyla idrak ettiği âlemin ise sonsuz, ebedî, hür olduğu konusunu ise şöyle izah etmektedir.

“Duyularıma kalırsa, âlem objeler mahşeri halindedir, sınırlı, fani, esir, maddi parçacıkların içinde çırpınmaktayım. Şuuruma bakarsam sonsuz, ebedi, hür ve ruhi bir tek varlık dünyasına bağlanmaktan başka çıkar yol yoktur. Duyularım sınırlı, fani, esir ve maddi parçacıkların dünyasını; şuurum, sonsuz, ebedi, hür, manevi bir tek Mutlak Var’a ait âlemi işaret etmektedir. Sübjektif benliğim önce duyular dünyasına eğiliyor, sonra içimden buna karşı bir isyan çığlığı yükseliyor. Acaba ben şu anda hangi âlemde yaşamaktayım. İdrakim, duyular dünyasında sınırlı, fani, esir, maddi parçacıkların ateşli boğuşmalarını gözlüyor ve bundan irkiliyor. Hürriyet, ebediyete, sonsuzluğa ve birliğe doğru büyük bir hamle ile atılmaya çalışıyor”.²⁰

Arvasi, duyularının algıladığı dünyayla şuurunun algıladığı dünya arasında nasıl gidip geldiğini ise şu şekilde ortaya koymaktadır: “Bir tarafta duyularımın yakaladığı objeler dünyası ki bazen bana hararet farklarından doğan kaotik bir âlem, bazen da katı determinizmin sımsıkı ilişkileri içinde hapsedilmiş parçacıklar âlemi olarak gözüküyor. Öte yandan şuurumun özlediği sonsuzluk, ebedilik, hürriyet, birlik ve mutlaklık âleminde yaşıyorum. İkisi arasında bir köprü gibi sübjektif benliğimin bu iki âleme katma çabası içinde nasıl çırpındığını gözlüyorum. Bir tarafta objektif âlem, arada sübjektif âlem, diğer tarafta mutlak âlem. Duyularımın yakaladığı âlem, şuurumun yakaladığı âlem ve ikisi arasında kendini arayan insan. Duyularım termodinamik âleminden etkilenirken, şuurumda Mutlak’a, sonsuza, hürriyete ve ebediyete karşı bitmez ve tükenmez bir özlem ve hayranlık bulmaktayım. Sübjektif benliğim, elem ve haz arasında gidip gelirken kendi içinde tamamen kendine has bir âlem bulmaktadır. Böylece bir tarafta ateş ve buharın çevrelediği esaret, diğer tarafta hürriyet ve ebediyet; ara yerde dramatik sübjektif dünya”.²¹

²⁰ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 30-31.

²¹ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 49.

Arvasi duyuların cehennemin korkusunu yaşadığını, şuurun cennetin özlemi içinde olduğunu, sübjektif varlığın ise mahşer yerinin ürpertici durumunun muhasebesini yaptığını söylemektedir.

Arvasi'ye göre cehennem, araf ve cennetin gölgeleri sanki insanın idrakine kadar uzanmış durumda. Bu kavramların varlıklarını insanın idrakinde de sürdürdüklerini apaçık görüyoruz. Bir bütün ifade eden ruhi hayatımızın tahlilinden bu üç âleme ait izler ve çizgiler yakalayabiliriz. Duyuların cehennemin kokusunu aldığı halde, şuurum cennetin özlemi ile dolu. Sübjektif varlığım ise, mahşer yerinin kavurucu ve ürpertici muhasebesi içinde görmekteyim. Sanki ateş ve buhar dünyasındaki kaos yahut esaret, ötede kaynayıp duran cehennemin idrakimdeki ifadesidir. Ebediyete, hürriyete, sonsuzluğa, birliğe, kısacası Kadir-i Mutlak'a inanmayan; gerçeği duyularında arayan idrakler, cehennemi azaptan ölmeden önce de kurtulamayacaklardır. Kaosla determinizm arasında çırpınacak, kendilerini mânâsız, fani, sınırlı, esir bir idam mahkumu gibi hissedeceklerdir. Duyulara dayanan bir varlık, bir yaşama, bir lezzet ve bir haz arayacaklardır. Bu konuda bitmez ve tükenmez bir açlık hissedeceklerdir. İçlerindeki ve şuura ait ebedilik, hürlük, sonsuzluk ve birlik özlemi, ya şuurlarını uyuşturmak sureti ile yatıştırmaya, ya da bu özlemlerini duyular dünyasında gerçekleştirmeye çalışarak boşuna ve ümitsizce bir çaba ile ömür tüketeceklerdir. Çünkü duyular dünyasında ebedilik, sonsuzluk, hürlük, birlik ve mutlaklık gerçekleştirilemez.²²

Arvasi, âlem hakkında bu dünyanın mı veya ahiretin mi mutlak dünya olduğu konusunda görüşlerini şu şekilde ortaya koymaktadır.

İçinde doğduğumuz, yaşadığımız ve ölümü tattığımız dünya sınırlılığı, sonluluğu, esareti, kemiyeti ifade ettiğine göre, bu dünyaya mutlak dünya diyebilir miyiz? Duyularıyla kontrol ettiğim dünya izafi ve zahiri bir dünyadan ibaret gözükmektedir. Madde dünyası, kendini çevreleyen yokluk fikrinden kurtulamaz. Varlık fikri, sınırlılığı, sonluluğu, parçalılığı, esareti reddetmek mecburiyetindedir. Varlığın tükeneyeceği bir sınır ve son olamaz, aksi halde varlık yoklukla sınırlı olacaktır ki, bu çelişik bir hükme varmayı gerektirecektir. Sınırlı parçacıkları istediğiniz kadar

²² Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 51.

yan yana koyunuz, sonsuza ulaşamazsınız, parçacıklar dünyasını asla hürleştirmezsiniz. Bu duruma göre, duyuların dünyası, insan idrakinin özlediği ebedilik, sonsuzluk, hürriyet konularında yetersiz kalmakta, insanı tatmin edememektedir. İnsan idraki, duyular dünyasını aşma cehdini de beraberinde getirmiştir.²³

Arvasi, bütün bu yukarıdaki söylediklerinin yanında insanın sonsuzluğa, ebediyete, hürriyete ve mutlaklığa hasret olduğunu, bunun neticesinde bir tatmin arama peşinde olduğunu, aksi takdirde faniliğin, esaretin ve izafiliğin insanı bunaltacağını ifade etmektedir.

Arvasi'ye göre insan sonsuzluğa, ebediyete, hürriyete ve mutlaklığa hasrettir. Bu konuda tatmin aramaktadır. Aksi halde fanilik, esaret, mânâsızlık ve izafilik bizi bunaltır. Duyular dünyası bir ıstırap dünyası haline gelir. Birçok canlı varlığın duyumuna varıyor, ancak onu kaostan düzene, düzenden hürriyete doğru idraklerinde yüceltemiyorlar. Ancak insan idrakidir ki bu merhaleleri aşabilmektedir. Arvasi'ye göre Freud, insanın bu realitesini marazilikle damgalamaya çalışırken, hayvan idrakini ölçü olarak almışa benziyor. Arvasi, bizim şuurumuzun gerçekte varın şuuru olduğunu ifade etmektedir. Ona göre insan şuuru çoktan bire, sınırlıdan sonsuza, esaretten hürriyete, ölümden ebediyete, izafiden mutlak'a yaklaştıkça gerçek varlığın şuuruna yaklaşır. Zaman zaman peygamber idraki bu şuuru temsilde insan idrakinin zirvesini ifade eder. Bu muhteşem idrakin Mutlak Var ile en yakın olduğu an vahiy anıdır.²⁴

Arvasi, peygamberlerin bu dünyayı zahiri, ahireti mutlak âlem olarak gösterirken, bu durumun insan idrakinin ulaşabileceği son nokta olduğunu anlatıp, konuyu ayet mealleri ve hadislerle açıklamaktadır.

Peygamberler öte dünyayı mutlak olarak ve duyular dünyasını zahiri olarak gösterirken, insan idrakinin ulaşabileceği nihai gerçeği işaret etmektedir. Davaların davası, duyular dünyasında bulunurken, öte dünyayı anlayabilmekte ve yaşayabilmektedir.²⁵

Arvasi, bu konuyla ilgili olarak şu ayet meallerini delil olarak sunmaktadır.

²³ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 50-51.

²⁴ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 52-53.

²⁵ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 51-52.

“Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler” (Rum:7).

“Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilseler” (Ankebut:64).

Arvasi İslam’da varlıkların meydana gelişini tevhit sırrı etrafında toplamaktadır. İslam düşünürleri varlık meselesini çok hassas bir tasnife tabi tutarak bütün varlıkları âlem-i emr ve âlem-i halk biçiminde incelemişlerdir. Varlık meselesini bu şekilde bir tasnife tabi tutan İslam düşünürleri hem tevhitte kalmak hem de şirk ve küfre düşmemek için büyük bir gayret sarf etmişlerdir.

İslam’da bütün varlık tezahürleri tevhit sırrı etrafında toplanmaktadır. Bununla birlikte, İslam mütefekkirleri, bizzat Allah ve Peygamberinin emirlerine uyarak varlık meselesini çok hassas bir tasnif içinde, Zat-ı İlahi, âlem-i emr ve âlem-i halk biçiminde incelemişlerdir. Bu mütefekkirler, hem tevhitte kalmak, hem de şirkten ve küfürden korunmak için çok hassas davranmışlardır.

Arvasi, varlık âlemini zat-ı İlahi, âlem-i emr ve âlem-i halk diye üç kısma ayırmaktadır. Sırasıyla Arvasi’nin bu üç âlem hakkında ne söylediklerini açıklayalım.

Zat-ı İlahi’yi Arvasi, şu şekilde açıklamaktadır: Yaratılmış olan her şey Zat-ı İlahi’yi O’nun varlığını, birliğini kendi lisan-ı halleriyle haber verdikleri halde insanın O’nu idrak etmesi, O’nun mahiyetini bilmesi mümkün olmamaktadır. Yer ve gökler; O’nun varlığını ve birliğini ısrarla haber verdiği halde, asla hayale ve tasavvura gelemeyen Yüce varlık bize, bizden daha yakinken, idrak ve tasavvurumuz O’na sonsuzca uzaktadır.²⁶

Arvasi, Allah’ın sıfatları, fiilleri ve isimleriyle sır üstü, sır âlemi olarak âlem-i zati diye ananların olduğunu söylemektedir. Böyle olunca âlem-i zati yüce Allah’ın fillerinden, sıfatlarından ve isimlerinden ibaret sır üstü, sır tevhid âlemidir. Çünkü onun fiilleri, sıfatları ve isimleri O’ndan ayrı da değil O’nun aynı da değil. Zat-ı ilahi bütün işleri ile birlikte tevhid sırrı içinde tecelli eder. Allah Bir’dır, fakat bu Bir her türlü terkip ve tahlilden münezzehtir. Kesin olarak belirtelim ki biz aklımızda Allah’ın

²⁶ Seyyid Ahmet Arvasi, *İlm-i Hal*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2008, s. 35-37.

varlığını ve birliğini biliriz, fakat O’nu asla tasavvur edemeyiz. Yani aklımız ve zekâmız Allah’ı bilmemize yetiyor fakat idrakimiz O’nu asla tasavvur edemiyor²⁷.

Allah’ın yüce zatının yarattıklarına benzemekten ve yarattıklarına hulul etmekten münezzeh olduğunu söyleyen Arvasi, konuyu şöyle anlatmaktadır: Bütün varlık tezahürleri, ister âlem-i emirden olsun ister âlem-i halktan olsunlar, sadece ve ancak Allah’ın eserleridirler. O’nun tarafından yaratılmışlardır. Hiçbiri O olamaz. Bununla birlikte, basiret sahibi bir bakış, bütün yaratılanlardan, Allah’a ait ilimlerin zuhur ettiğini görür²⁸.

Yukarıdaki görüşünü Arvasi, Kur’an’dan şu ayetle desteklemektedir. “O, ilk ve sondur. Zahirdir ve Batın’dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir” (Hadid:3). Bunun için Kur’an-ı Kerim’de ısrarla insanların, göklerin ve yerin yaratılışını düşünmeleri, orada Allah’ın varlığına, birliğine ve yüceliğine dair pek çok ayetin bulunduğu belirtilir.²⁹

Arvasi, âlem-i halk ve âlem-i emrin yaratılmış olup Allah’ın mülküne ait olduklarını belirtmektedir. Bu görüşünü Kur’an’dan şu ayetle desteklemektedir. “Biliniz ki halk ve emir O’nundur” (Araf: 54).

Arvasi, âlem hakkında bunları açıkladıktan sonra, yaratılmışlar âlemini iki kısımda incelemektedir. Bunlardan biri âlem-i halk, diğeri ise âlem-i emir’dir. Arvasi’nin önce âlem-i halk hakkında söylediklerini incelemeye çalışalım.

Halk kelimesi Arapça’da hem yaratılmış hem de ölçülebilir demektir. Böyle olunca, âlem-i halk, yaratılmış ve ölçülebilir varlıklar âlemi demek oluyor. Kemiyet ifade eden, canlı cansız her şey bu âleme dâhildir. Enerji dünyası, atomik parçacıklar; bütün elementler; maddenin bütün tezahürleri, yer ve gök cisimleri, topraktan, ateşten, ışıktan, nurdan yaratılan her şey ve bunların faaliyetleri, tek ve çok hücreli bütün canlılar, bitkiler, hayvanlar; cinler, melekler, insanlar ve insana mahsus bütün değerler, öte yandan cennet, cehennem, arş ve kürsi hepsi âlem-i halktandır. Âlem-i halk arş ve onun altındaki âlemdir³⁰.

²⁷ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 38.

²⁸ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 38.

²⁹ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 37.

³⁰ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 39.

Arvasi, âlem-i halk'ı bu şekilde tarif ettikten sonra Arş hakkında ise şunları söylemektedir: Arş, âlem-i halkı, âlem-i emirden ayıran hafsala ve akıl kabul etmez genişlikteki geçiş sahasıdır. Bazı İslam mütefekkirlerine göre, buna “Kürsi” de denir. Öte yandan, kürsi ayrı bir makam olup Arşın altında kalır diyenler de bulunmaktadır.³¹

Arvasi, âlem-i halk konusundaki görüşlerini Kur'an-ı Kerim'den şu ayetleri örnek göstererek desteklemektedir:

“Allah ki, kendinden başka hiçbir ilah yoktur. Diridir, zatiyla ve kemaliyle kaimdir. O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça, nezdinde kim şefaatçi olabilecekmiş? O, (yarattıklarının) önlerindeki ve arkalarındaki bilir. (Yaratıkları), O'nun ilminden, yalnız kendisinin dilediğinden başka bir şey kavrayamaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kucaklamıştır. Bunların gözlenmesi, O'na ağır da gelmez. O, çok yüce çok büyüktür” (Bakara: 255.).

“Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir” (Araf: 54).

Âlem-i halk hakkında yukarıda verdiğimiz bilgileri dile getiren Arvasi, âlem-i emir kavramını ele alıp değerlendirir. Ona göre, âlem-i emir, Allah'ın ol emri ile bir anda yaratılan ve Arş'ın üstünde kalan, maddi olmayan, zaman ve ölçüye gelmeyen, Yüce Allah'ın emirleri cümlesinden olan varlık tezahürleridir. Buraya “âlem-i ervah” da denir. Âlem-i emir, bu haliyle, âlem-i halkı âlem-i Zati' ye ulaştıran geçit gibidir³².

Arvasi, ayrıca âlem konusunu işlerken ‘‘Sidretü'l-Münteha’’dan da bahsetmekte ve Sidretü'l Münteha'yı şöyle anlatmaktadır:

Arapça'da en son ağaç demek olan Sidretü'l-Münteha âlem-i halkın gelip dayandığı hududun işaret noktasıdır. Arvasi'ye göre Sidretü'l-Münteha, Arşın sağında

³¹ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 47.

³² Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 49.

ve Cennetü'l-Me'va'nın yanında bulunmaktadır ki, melekler de dâhil âlem-i halktan hiçbirini, ondan öteye geçemez. Yani Miraç gecesi Cebrail'in Peygamberimize “biraz daha ilerlersem yanarım” dediği hudut noktasıdır. Sidretü'l-Müntehaya âlem-i halktan sadece Hz. Muhammed Allah'ın izni ile miraç gecesi bu huduttan geçerek âlem-i emrin de ötesinde Âlem-i Zati'yi müşahade ile rüyete ulaşmışlardır³³.

Arvasi, ayrıca âlem konusunda “masiva”dan da bahsetmektedir. Ona göre, Allah'tan başka her şeye, bütün yaratılmışlara “masiva” denir. Görülen, düşünülen ve tasavvur edilebilen her şey masivadır. Yaratılmış varlıklar; eğer bizi Allah'a götüren birer vesile ve bize yüce Yaratanımızı hatırlatan birer ayet durumunda gözükürlerse, masiva olmaktan kurtulurlar. Aksine bizi Allah'tan uzaklaştıran, bize Allah'ı ve sevdiklerini unutturan her şey birer felaket haline gelir. Allah için istenen, düşünülen ve sevilen şeyler masiva olmaktan çıktığına göre, masivaya düşkün olmaktan kurtulmak için gönüle Allah'tan başka bir şey getirmemek, Allah için dostluk ve Allah için düşmanlık şuuru içinde bulunmak gerekir.³⁴

1.3. VARLIK-BİLGİ İLİŞKİSİ

Arvasi insan idrakinin nasıl çalıştığı konusunda ne idealistler gibi bilginin doğuştan geldiğine ne de sensualistler ve empiristler gibi sonradan oluştuğuna inanmaktadır. Arvasi insan idrakinin nasıl çalıştığı hakkında da düşüncelerini ifade etmeye çalışmaktadır.

Arvasi'ye göre bilgili olmamıza sebep Varlık, bilgili olanda ancak ve sadece Varlık'tır. Bilgi kavramı Varlık kavramından ayrılmaz. Bilginin konusu da, bilginin sahibi de varlıktan gayrisi değildir. Varlık mutlak ise, bilgi de izafidir. Obje ve süje ikiliği zahiri ve izafidir. Obje ve süje, varlığını Mutlak Varlık'la ayakta tutabilir; aksi halde kendilerini saran yokluk fikrinden kurtaramazlar. Bilgiyi tayin eden obje midir, süje midir? Arvasi'ye göre bilginin kaynağı Varlık'tır. Obje ve süje, yokluğu temsil

³³ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 50.

³⁴ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 48-50.

etmediklerine göre bilgiye kaynaklık ederler. Ancak üç boyutlu her varlık gibi, bunlardan gelen veriler izafi olmaktan kurtulamazlar³⁵.

Arvasi, insana göre bilginin var olabilmesi için objenin, süjenin Varlık fikri ile bir arada olması gerektiğini düşünmektedir.

Arvasi'ye göre obje ve süjeden biri inkâr edildiğinde, insan için bilginin imkânı ortadan kalkmış olur. İnsan idraki için obje vehim ise bilgi konusuz kalır; süje vehim ise, bilginin şuuruna varılmaz; varlık vehim ise, obje süjenin varlık imkânı kalmaz. Yalnız varın bilinme imkânı vardır; vardan gayrısı bilinmez. Objeye, süje varın var ile olan ilişkisidir. Bilgi, varın varla temasının şuurudur. Yani varlığın kendi üzerine katlanmasıdır. İnsan varlığında hem obje, hem süje, hem varlık iç içedir.³⁶ Arvasi bu hususta şöyle demektedir:

“Objeler arasındayım, ama kendini bilen bir objeyim, varlıktan gayrısı da değilim. Yani bende kabuk, öz, cevher bir aradadır. İdrakinde kabuğu, özü, cevheri bir arada yakalayan tek varlık insandır. Madde, hayat, ruh diyorum; duyularım, idrakim, şuurum diyorum. İçine doğduğum mânâsız ve karmakarışık olan etkiler ve tepkiler âlemini duyularımla alıyor, idrakimle düzenliyor, şuurumda mânâlandırıyorum. Böylece duyular algılar. Kavramlar doğuyor. İdrakim bir yönü ile somutu, bir yönü ile soyutu yakalıyor. Duyularımın somutlandığını şuurum soyutluyor. Böylece tezatlarla düşüyorum. Duyuların karmaşası şuurumda düzene dönüşüyor. Duyularımın çokluk dünyası, şuurumdaki bir ile karşılaşılıyor. Zihin aydınlığından kaosa düşersem çıldırıyorum; akla mahkûm olursam robotlaşıyorum; hür olmak özlemimi gerçekleştiremiyorum.”³⁷

Arvasi Allah'ın varlığını akli olarak ispat etmeye çalışırken insanın şuurunun sadece duyulardan gelen idraki idrak etmekten ibaret olmadığını, duyuların yetersizliğini de idrak ettiğini, duyuların sınırlılığı, sonluluğu, parçalılığı telkin etmesine karşın şuurun ise sınırsızlığı, sonsuzluğu, birliği aradığını belirtmektedir.

³⁵ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 34.

³⁶ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 37.

³⁷ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 38-39.

Arvasi'ye göre, bütün canlılardan farklı olarak insanoğlu varlığın yalnız duyumunda ve kaba idrakinde kalmayıp şuurunu istila eden verilerin de yakıcı çilesini yaşamaktadır. Şuur sadece duyulardan gelen idraki, idrak etmekten ibaret olmayıp duyuların yetersizliğini de idrak etmektedir. Yani, insan şuuru, duyuların idrakini aşma çabasını da ihtiva eder. Duyular sınırlılığı, sonluluğu, parçalılığı, esirliği, güçsüzlüğü dimağımıza telkin ettiği, keyfiyetten ziyade kemiyete ulaştığı halde içimizde bunlara isyan eden bir prensip buluyoruz. Buna karşı bizde bu mahpesten kurtulup genişliğe ulaşmak isteyen bir iç haykırış var. Bu haykırış ve iç muhasebenin kaynağı hiç şüphesiz şuurumuzdur. Şuur, duyuları idrak eden ve sonra aşabilen, duyuların yetersizliğine inanan bir iç idrak durumundadır. Şuurumuz, duyuların telkin ettiği sınırlılığın karşısında sınırsızlığı, sonluluğun karşısında sonsuzluğu, parçalılığın karşısında birliği, esirliğin karşısında hürriyeti, güçsüzlüğün karşısında Kadir-i Mutlak'ı, determinizmin karşısında yaratıcılığı, kemiyetin karşısında keyfiyeti arıyor. Böylece çatışan değerler karışında kalıyoruz. Şuurdan yoksun kalsaydık idrakimiz yalnız duyuların verileri ile yetinse idi bu çelişmeye ve çatışmaya düşmeyecektik. İnsanı insan yapan bu mutlu ve muhteşem çelişme ve çatışmadır. İnsan bu çelişme ve çatışmayı halletmek çilesini yüklenen varlıktır.³⁸ Bu durumunda duyuların verileri ile şuurun verilerinin aynı ağırlıkta olduğu, birini kabul edip birini inkâr etmenin imkânsız olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, bu çatışmada duyuların verileri ile şuurun verileri aynı ağırlıktadır. Birine bağlanmak, diğerini inkâr etmek kabil olmuyor. İkisine birden hak vermek çelişmeyi ortadan kaldırmıyor. Materyalistler, duyuların verilerini; spritüalistler, şuurun verilerini; paralelistler iki gerçeği birden esas almaya çalışırlar. Böylece çatıma sürer gider.³⁹

Arvasi, bizi bilgili olmaya zorlayan vakıanın varı temsil ettiğini, yok olandan etkilenmenin mümkün olmadığını, varın varlığı konusunda bilginizin mutlak olduğunu ancak varın mahiyeti hakkında insanlığın anlaşılamadığını ortaya koymaya çalışmaktadır.

³⁸ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s.19.

³⁹ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 18.

Bununla beraber, içinde yaşadığımız ve içimizde taşıdığımız, kendisinden etki aldığımız, kendisine etki ettiğimiz vakıayı red ve inkâr etmemize mecal yok. Bizi bilgili olmaya zorlayan vakıa varı temsil eder. Yok olandan etkilenmek mümkün değildir. Esasen yok yoktur hükmü ile var vardır hükmü ile denkleşir. Yani yokun yokluğunu tasdik, varın varlığını tasdiktir. Yahut varın varlığını tasdik, yokun yokluğunu tasdiktir. Yokun varlığı, varın yokluğu iddia edilemez. Varın varlığı konusunda bilginiz mutlaktır. Varlık konusunda bilginiz mutlak olmakla beraber, varlığın mahiyeti konusunda anlaşılamıyoruz. Bize göre, varlığın mahiyeti hususunda birbirine zıt iki durumla karşılaşırız. Varlık bazen bize ezeli, ebedi, sonsuz, hür, tek ve mutlak olarak; bazen de bunların zıddı, yani fani, sınırlı, esir, çok ve izafi durumda gözükmeştir. İnsan zihni kendini bu ikilikten bir türlü kurtaramamaktadır. Yani, bazen Halik ile bazen de mahlûk ile karşı karşıya gelir gibiyiz. Duyular bize sınırlılığı, çokluğu, esareti, hatta faniliği ve izafiliği telkin ettiği halde şuurumuzda bunların zıddı ile karşılaşırız: Sonsuzluk, birlik, hürriyet, ebediyet ve mutlaklık gibi kavramları buluyoruz. Öyleyse bu neden böyledir?⁴⁰

İnsanın varın varlığının ve yokun yokluğunu bildiğini, varı mânâlandırmanın izafiye ulaşmaktan başka bir işe yaramadığını ancak varın varlığı konusunda insanın bilgisinin mutlak olduğunu Arvasi, şu şekilde izah etmektedir:

“Biz, mutlak olarak varın varlığını ve yokun yokluğunu biliriz. Bunun dışında varı mânâlandırma çabalarımız hep izafiye ulaşır. Varlığı madde, hayat, ruh şeklinde mânâlandırmak izafi değerlere ulaşmak demektir. Varlığı mutlak olarak mânâlandıramıyor, kavrayamıyoruz, ama onun varlığı konusundaki bilginiz mutlaktır. Yani biz varlığın varlığını mutlak, onu mânâlandırmaya matuf bilginizi ise izafi kabul ediyoruz. Varlık hakkında bilginiz kesin ve mutlak olmakla beraber, bizde iki türlü varlık fikri var demiştik. Önce, duyularımızla var olduğunu kabul ettiğimiz objeler başka varlıklarla beraber ve sınırlı gözükmeştir. Objeler, her an değişmekte ve diğer varlıkların etkisi ile veya karşılıklı etkileşme ile sürüklenen esir parçacıklar durumundadırlar. Atomdan güneş sistemine, fotondan galaksilere kadar böyle gözükmeştir. O halde duyularımıza göre varlık sınırlı, değişken, esir ve üç boyutlu

⁴⁰ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 19-20.

parçacıklardan ve bunların çeşitli organizasyonundan ibarettir. Duyularımızın varlık hakkındaki hükmü budur."⁴¹

Arvasi, insanın varlık konusunda bilgilerinin birbirine zıt olabileceğini, yani duyuların verilerinin zıt olarak varlığın sosuz, ebedi, mutlak, hür olduğu fikrine de sahip olabildiğini, mutlak varlığın öncesinin ve sonrasının da olmayacağı üzerinde durmaktadır.

Arvasi'ye göre bilgimiz arasında bu tip varlık fikrine zıt izlere de rastlanmaktadır. Bizde duyuların verilerine zıt olarak varlığın sonsuzluğuna, ebediliğine, mutlaklığına, hürlüğüne, basitliğine ve birliğine dair bilgiler vardır. Yani, biz, soyut bir düşünce ile gerçek varlığın sınırlı, değişken, esir ve çokluk ifade eden üç boyutlu parçacıklar durumunda olamayacağına dair bir ikinci varlık fikrine de sahibiz⁴².

Arvasi'ye göre insan kendini farklı tarzda düşünmekten alıkoymıyor. Şöyle ki, gerçek varlık daima var olmalıdır. O, hiçbir zaman yok olmadı ve olmamalıdır. Aksi halde varlıktan önce ve sonra yokluk aramak gerekecektir. Varlığın sebebi ve sonucu yokluk olacaktır. Hâlbuki yokluk yok olduğu için varın önünde ve arkasında bulunamaz. Aksi halde yokluğa varlık izafe etmek gerekecektir. O halde gerçek varlık geçici değil, ezeli ve ebedi olmalıdır. Ayrıca gerçek varlığın sosuz olması da zaruridir. Aksi halde varlığın sınırlı olduğu düşünülürse, ne ile sınırlı diye sorulur?⁴³

Gerçek varlık ilânihaye varlık olmalıdır. Gerçekten var olanın tükeneceği hiçbir sınır yoktur. Varlığın tükendiği bir sınır iddia etmek varlığı yoklukla sınırlamak demektir. Bu, yokluk varlığı ihtiva eder gibi çelişik bir hüküm değil midir? Bu hüküm, yokluğu üç boyutlu bir değer haline getirmez mi? Üç boyutlu objeler sosuz olmayacağına göre, ya varlık yoklukla çevrilidir diyeceğiz veya duyuların telkin ettiği varlık fikri yanlış olmalıdır. Varlık manevileşmedikçe sosuz olamaz. Duyular soyutu ve sosuzluğu kavrayamadığı için kendini ve üç boyutlu parçacıklar dünyasını yokluk fikrinden kurtaramaz; madde fikri kendini saran yokluk fikrini de zaruri olarak beraber

⁴¹ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s.20.

⁴² Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 21.

⁴³ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 21.

getirir. Sınırlı ve üç boyutlu objeleri istediğiniz kadar yan yana veya üst üste koyunuz bir türlü sonsuza ulaşamazsınız.⁴⁴

Arvasi, Allah'ın varlığı konusunu duyuların ve şuurun insana ulaştırdığı varlık fikrinden hareketle açıklayıp, insanın şuurla mutlak varlık olan Allah fikrine ulaştığını ve daha sonra Allah'ın birliği konusu üzerine yoğunlaştığını belirtmektedir.

Arvasi'ye göre, varlık sonsuz olduğuna göre bir tanedir. İki ve daha çok sayıda sonsuz, birbirlerini sınırlayacaklarından, ister istemez sonsuz olan bir tane olmalıdır. Varlık bir tane olunca hiçbir dış etkiye maruz kalmaz. Eğer varlığın kıpırdanışları varsa, o, etkisiz tepkileri ifade eder ki, hürriyet, hür irade bu demektir. O halde, gerçekten var olan hür olmalıdır. Kısacası, en soyut insan idrakine göre; varlık vardır, mutlakdır, ezelidir, ebedidir, sonsuzdur, tektir ve hürdür. Hâlbuki bunlar Kadir-i Mutlak'ın insan şuurunda yankılanan sıfatlarıdır.⁴⁵

Öte yandan, duyularımızla dokunarak gözlediğimiz objeler âleminde ise durum aksinedir. Objeler dünyasında parçalar ve parçacıklar halinde algıladığımız varlıklar yukarıda belirtilen özelliklere sahip değildir. Objeler dünyasında yakaladığımız varlıklar mütehavvildir, hatta fanidir, sınırlıdır, çokluk ifade eder, katı bir determinizmin yahut ihtimallerin mahpesinde esirdir. Sınırlı ve üç boyutlu objeleri istediğimiz kadar yan yana ve üst üste koyalım bir türlü sonsuza ulaşamayız. Başka etkilere maruz kalan bir objeyi istediğimiz kadar kendimizi zorlayalım hürleştiremeyiz, değişken olanı ebedi kılamayız. Mahlûkun asla Halik olma imkânı yoktur. Duyularımızın dünyası mutlaklığı temsil edememektedir.⁴⁶

Allah'ın varlığı ve birliği konusunu açıklayan Arvasi, insanın yaratıcısı karşındaki durumunu ve onu nasıl idrak etmesi gerektiği konusuna değinmektedir.

Arvasi'ye göre idrakimizin bir yönü ki bu yönü duyularımızla buluyoruz. İzafi, zamanda ve mekânda sınırlı, çokluk ve esaret âlemine bağlı olarak etkilenirken, idrakimizin diğer bir yönü ki bu yönü idrakin idraki demek olan şuurumuzla buluyoruz. Mutlak, ezeli, ebedi, sonsuz, tek ve hür olana bağlı olarak etkilenmektedir. Sanki bir

⁴⁴ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s 21-22.

⁴⁵ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 22.

⁴⁶ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s 22-23.

tafta bütün ihtişamı ile Kadir-i Mutlak, diğer tafta bütün aczi ile sınırlı ve esir yaratıklar. Sınırlı ve esir yaratıklar kendilerini Mutlak varlığın varlığı ile var hissetmedikçe de şaşkın ve tedirgin durumda. İdrakimizde birbiri ile çarpışan bu ikiliği inkâr ve reddetmemiz kabil olmuyor. Sübjektif varlığımız bu iki alternatif arasında yalpalayıp durur. Duyularımızın izafiliği şuurumuzdaki mutlaka teslim oluncaya kadar bu çatışma sübjektif varlığımızı tedirgin edecektir. Aksi halde, yani duyularımızın dünyasını tek gerçek kabul edersek, bu insandaki soyutlama kabiliyetini inkâr demektir.⁴⁷

Arvasi insanın durumunun izafî varlıklarla yetinmediğini, Mutlak varlığı aradığını, duyularımızın bize sunduğu varlığın insana yetmediğini insanın Mutlak varlığa bir özlem duyduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

İnsanın izafî ile yetinmediği, Mutlak'ı aradığı inkâr kabul etmez bir gerçektir. Duyular dünyasından aldığımız etkiler bize yetmemektedir. İnsan idraki izafiliğe, sınırlılığa, faniliğe, çokluğa ve esarete isyan etmektedir. Aksine mutlaklığa, sonsuzluğa, ebediliğe, birliğe ve hürriyete, inkârı kabil olmayan bir özlem duymaktadır. İnsanın fikir, sanat, din ve ahlak tarihini inceleyip hep bu macerayı göreceksiniz. Kısacası varlığımızda, duyularımıza isyan eden bir prensip vardır. Bu, insan zihninin tabiatı icabıdır. Bu durumu tabiattan kopma şeklinde yorumlamak insanın tabiatını inkâr olur.⁴⁸

⁴⁷ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 22.

⁴⁸ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 23.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD AHMET ARVASI'NIN DİN ANLAYIŞI

2.1. DİN KAVRAMI

Ahmet Arvasi'nin din anlayışına geçmeden önce, genel olarak din tanımına göz atmak yerinde olacaktır. İslam Dini'ne göre yapılan din tanımı, Ahmet Arvasi'nin dini düşüncelerini anlamada kolaylık sağlayacaktır.

Geçmişten günümüze dinin yüzlerce tarifi yapılmıştır. Her bilim dalı kendine göre bir din tarifi yapmış, ancak bu tarifler üzerinde bir birliktelik sağlanamamıştır.

Din lügatta; ceza, mükâfat, hüküm, hâkimiyet, hesap, itaat, boyun eğme, ibadet, hal, şeriat, kanun, zelil kılma, âdet, yol, kanun, mezhep⁴⁹ vb. anlamlara gelmektedir.

Terim olarak ise din; insanın, kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisi, ruhi varlıklara inancı, sonsuzu kavramasını sağlayan zihni bir meleke ve yeteneği; bir inanç, davranış ve sosyal hayatın muayyen şartlarına göre oluşturulmuş kurumlar sistemi olarak tanımlanabilir.⁵⁰

Din, insanlar için daima önemini korumuş, fert ve toplum için lüzumlu bir olgudur. Birçok ilim dallarının doğuş ve gelişmesinde, tarih boyunca insanın âleme ve kendisine bakışında, hakikati arayışında dinin ağırlığı olmuştur. Fert ve cemiyet hayatı üzerinde en etkin kurumlardan biri olan din, beşeriyet tarihi boyunca, insanların en önemli eğitim merkezi olmuş ve her devirde şu veya bu maksatla çeşitli araştırmalara konu yapılmıştır. Bu nedenle, karşımıza birçok din tarifi çıkmaktadır. Eline fotoğraf makinesini alan herkes, bir görünüşün kendine göre herhangi bir boyutunu ele almaktadır⁵¹.

İnsanla irtibatlandırılarak yapılan bu din tanımlarının yanı sıra herhangi bir dini esas alarak yapılan tanımlamalar da vardır. İslâm dini esas alınarak yapılan din tanımlarından birisi şöyledir: “Din, akıl sahibi insanları, kendi irade ve arzularıyla

⁴⁹İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arâb*, XVII, 1468; Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 1997. s. 2.

⁵⁰ Günay Tümer, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Ankara 1986, s. 4.

⁵¹ Tümer, “Çeşitli Yönleriyle Din”, s. 223.

bizzat onlar için hayırlı olan şeylere sevk eden ilahi bir kanundur. Yani din hayra, ebedi saadete ulaşmak üzere kullarına vazettiği hükümlerdir.”⁵²

2.2. DİNİN KAYNAĞI

Arvasi’ye göre din, insanın kendi kişiliği ile birlikte, yaşadığı hayat sürecinde edindiği tecrübelerle şekillenip ortaya çıkmaktadır. İnsanın doğumundan ölümüne kadar geçirdiği tecrübe sonucu ortaya çıkan bu din, tek tanrı düşüncesini barındıran bir dindir. Arvasi, insan zekâsının Allah’ı bulabilme yetisine sahip olduğu düşüncesindedir. Bu yeti ise, diğer tanrılar arasındaki gerçek ilah olan Allah’ı bulabilme becerisidir. Zira insan bunun farkına vardığında tek olan Allah’ı bulabilmektedir. İnsanı Allâh’ı bulma arayışına sokan güçlerden birisi de insanın cemiyet içerisindeki zekâ düzeyidir.⁵³

Arvasi, bu durumu örneklemeler üzerinden izah etmeye çalışmaktadır. İnsan çocukluk döneminde, kaba bir antropomorfizm veya animizm düşüncesi içerisinde yanlış bir Tanrı tasavvuru geliştirir. Fakat ergenlik dönemine girince, bu tasavvurun yanlışlığını ve gerçeği ifade etmediğini anlar. Bundan dolayı da çok defa ergenlik krizleri içinde bu yanlış tanrı düşüncesini reddeder. Bunu yaparken, tanrıları Peygamberimiz tarafından kırılan Cahiliye dönemi putperestleri gibi, kendisinin derin bir boşluğa düştüğünü de görür. Bu noktada bazı insanlar, artık tanrısız kaldım düşüncesine girerler. Fakat çok geçmeden, fitratı icabı, yepyeni bir tanrı kavramı ile birlikte olduğunu hisseder. Eskisine nazaran antropomorfizmin ve animizmin etkilerinden uzak bu tanrı fikrinin de zamanla beşeri tasavvurlarla birleşmiş olduğunu, özlediği tanrı kavramından çok uzak olduğunu hayretle idrak eder. Bu sefer, onu da kırıp atar. Böylece insan, mütemadiyen sahte tanrıları kırıp Allah’a doğru yol alırken, çetin bir vicdan muhasebesi içinde girer ve mücadele etmeye başlar. İnsanın yaşadığı tecrübe budur. İnsanlar Yüce Allah’ı ararken, yollara çıkan nice sahte mabudu kırıp tarihin çöplüğüne atmıştır ve böylece atmaya hazırlandığı daha niceleri vardır.⁵⁴

Arvasi, dinin tezahürünü, daha çok insanın tek tanrı din düşüncesine sahip olmak için geçirdiği düşünce merhalelerinde göstermektedir. Bu düşüncesini

⁵² Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, s. 8.

⁵³ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 32.

⁵⁴ Seyyid Ahmet Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2009, s. 41.

desteklemek için İmam-ı Rabbani'nin şu anlayışını delil olarak kullanmaktadır: Allah'ı arayan kimsenin, "İllallah" derken kendi içinde ve dışında olan bütün bozuk mabutları yok etmesi, mabut olarak fikrine ve vehmine gelen şeylerin hepsini de kovması lazımdır. Yalnız gerçek bir mabudun varlığını düşünmeli, ondan başka hiçbir şey hatıra getirilmemelidir.⁵⁵

Özellikle belirtmek gerekir ki, Arvasi'nin bahsettiği din, İslâm dinidir; zira Allah, Kur'an'da bunu özellikle belirtmektedir: *"Hak din, Allah indinde İslam'dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki ihtirastan dolayı ihtilafa düştüler. Kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, şüphesiz ki, Allah, hesabı çabuk görücüdür"* (Al-i İmran; 19).

Arvasi insanın doğru din olarak bilmesi gerektiği din olan İslâm'ı, doğru anlamak, yaşamak ve tebliğ etmenin önemi üzerinde durur. Bugünün insanına düşen görev de İslâm'ı dosdoğru öğrenmek, yaşamak, yaşatmak ve tebliğ etmektir. Kur'an-ı Kerim'de Allâh: *"Kim, İslam'dan başka bir din ararsa (bu din) asla kabul olunmaz ve o, ahirette de en büyük zarara uğrayanlardandır"* (Al-i İmran; 58) buyurmaktadır.

Arvasi, insanın kendisiyle birlikte var olduğunu düşündüğü İslâm dininin özellikleri arasında onun evrensel bir din olduğunu belirtmeyi de unutmaz. İslâm, itibari, milli, mahalli ve beynelmilel bir içtimai değer değil, o, bütün zamanların ve mekânların dini olarak âlemşümuludur.⁵⁶ Çünkü din insanın fıtratı ile birlikte var olan bir olgudur. Tarihin tüm zamanlarında din vardır ve günümüze kadar da var olagelmıştır. Arvasi, bu hususu şöyle ifade etmektedir: *"Aslında din insanlık tarihinin her safhasında, yani bütün zaman ve mekânlarda mevcudiyetini ispat etmiştir. Tarihin hiçbir dönemde laik bir kültür ve medeniyete rastlanamamıştır. Bütün cemiyetler, dini aramışlar, kendi idraklerine göre de yaşamışlardır. Durum, günümüz cemiyetleri için de doğrudur."*⁵⁷

Dinin varlığını insan hayatında zorunlu bir olgu olarak gören Arvasi, Peygamberler aracılığıyla gelen din karşısında insanların farklı tavırlar takındıklarını

⁵⁵ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 83.

⁵⁶ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.92.

⁵⁷ Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, s. 45.

ifade etmektedir. Hiç şüphesiz, insanlar, dinin getirdiği gerçeği anlamada, ilahi mesajları yorumlamada ve Peygamber tebliğlerini idrakte ve yaşamada çok farklı hareket etmişlerdir. Yani insanlar, âlemşümul gerçeği daima özlemiş, ancak kendi idrakinin sınırlarına gelip dayanmış ve çok defa itibari değerlerle yetinmek zorunda kalmıştır.⁵⁸

İnsanoğlunun cihanşümul bir din anlayışını sürekli aradığını belirten Arvasi, bu durumda insanın bazı tavırlar içerisine girdiğini belirtmektedir. Öncelikle insan böyle bir arayış içerisinde olması bir gerçektir. Bu gerçeklik insanda evrensel bir din özlemini oluşturmaktadır. Fakat idrakinin sınırlı olmasından dolayı bazı itibarî durumlarla yetinmek durumunda kalmıştır. Arvasi'ye göre insan, Allah'ı arama özlemi içerisinde yanlış inanışlara düşmemesi gerektiğini önemle belirtmektedir. Öncelikle insan, gerçek din anlayışını idrak etmede yetersiz ve eksik kalmaktadır. Fakat bu dini inkâr etmesine bir neden olmamalıdır. Yüce dinimize göre, bütün insanlar, ister istemez Allah'ı ararlar, ancak insan idraki, O'nu beş duyusu ile yakalamaya ve zihninde tasavvur etmeye kalkıştığı zaman açık veya gizli putperest durumuna düşmektedir. Böylece, birçok kişi ve cemiyette örneği görüldüğü gibi, insanların arasında, güneşi, göğü, yıldızları, çeşitli tabiat güçlerini, bitkileri, hayvanları, yahut vehim ve hayallerinde canlandırdıkları şeyleri tanrı sananlar mevcut olabilmektedir. Allah'tan başkasına inanmak ise insan vicdanına bir ızdıraptır.⁵⁹

Görüldüğü üzere Arvasi, insanın kendi kendine bir din arayışı içerisinde olmasının insan fitratının bir gereği olarak görmektedir. Bu arayış içerisinde sonuca ulaşmada ise insanın aklına bir rol vermektedir. Fakat aklın, yanlış inanışlara düşme, doğru din anlayışına ulaşmada yetersiz kalma gibi bir problemi de vardır. Bu yanlışla düşmemesi için akıl, vahiy doğrultusunda hareket etmelidir.

2.3. DİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Arvasi din-insan ilişkisini, fitrat konusuyla ilişkilendirirken; S. Freud, Alfred Adler ve C. G. Jung gibi batılı isimlerin fikirleri üzerinden meseleyi ele almaktadır. Arvasi için önemli olan, insanın herhangi bir dini inanışa sahip olması değil bilakis

⁵⁸ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.29.

⁵⁹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.93.

doğru din olan İslam anlayışına sahip olmasıdır. Aslında Hristiyanlık özünde tevhid dinini barındırmaktadır. Burada Arvasi, batı dünyasının Hristiyan dini içerisinde tevhid inancını nasıl kaybettiklerini, insan psikolojisini yanlış anlamlandırmalarına bağlamaktadır.

Arvasi'ye göre S. Freud, din duygusunu kendi sistemine uygun olarak Oedip kompleksi ile açıklar ve bu duyguyu, şuuraltına bağlı olarak, gelişen yüceltme (sublimation) mekanizmasına bağlayarak, geliştirilmiş yeni kavramlar, semboller biçiminde yorumlar. S. Freud'a göre, Hz. Meryem, böyle bir aşka bağlı olarak yüceltilen anayı sembolize eder.⁶⁰ Arvasi'ye göre Alfred Adler ise, meseleyi eksiklik duygusu (complex inferiorite) ile açıklayarak, bir güç ve kudret kaynağı olarak baba'nın idealize edilişi ile Baba-Tanrı fikrine ulaşma şeklinde yorumlarken; psikanalist C. G. Jung ise, meseleyi kolektif gayrişuura bağlayarak cemiyetlere göre değişen Arche-Typ (Kök-Tip)lerle açıklamaya çalışır.⁶¹

Arvasi, psikologların bu görüşlerini sunduktan sonra, batılıların tevhit inancından uzaklaşmalarının sebebini ise tanrılar ailesine inanma gerçeğinin, onların gayrişuurlarına yerleşmeleri sonucundan kaynaklandığını belirtmektedir. Batılı cemiyetler, ister Grekler olsun, ister Romalılar olsun en eski çağlardan beri, her nedense, bir tanrılar ailesine inanırlar. Bu durum, onların kolektif gayrişuurlarına o derece yerleşmiştir ki, tamamen tevhit dini olan gerçek İseviliği bile bozarak bir tanrılar ailesi tarzında değiştirmişlerdir.⁶²

Arvasi, burada sadece insan psikolojisinden değil toplumsal bir psikolojiden de bahsetmektedir. Çünkü din olumlu veya olumsuz, az veya çok herkesin ilgilendiği, insanların hayatında yeri olan aşkın bir güç ve kültür unsurudur.⁶³ Dini nesilden nesile aktaran da insanın içerisinde yaşadığı, başta aile olmak üzere toplumdur.

Arvasi, bu düşüncesini temellendirmek için Hristiyan psikolog olan Pierre Bovet'in fikirlerine müracaat etmektedir. Bovet'e göre, din duygusu evlatlık

⁶⁰Habil Şentürk, "Freud'un Psikolojisi ve Din Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Dinî Araştırmalar*, VII/XIX, 224.

⁶¹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.30.

⁶² Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 30.

⁶³ Şentürk, s. 221.

duygusudur. Bu duygunun çocuktaki ilk konusu ana-babadır. Ana ve baba çocuğun ilk tanrılarıdır. Çocuk, onlarda, bütün tanrısal yetkinlikleri bulur. Çocuk, ileride, bu duygularını Baba-Tanrı kavramına transfer edecektir.⁶⁴ Anlaşıldığı kadarıyla Arvasi, Hristiyanlığın kendi tevhid inancını nasıl kaybettiklerini batılı isimlerin görüşleriyle izah etmektedir.

Arvasi'nin düşüncelerini destekler nitelikte olan sadece Pierre Bovet değildir. Hristiyan dünyasının nasıl ve neden tevhid inancından uzaklaştığını, gerçekte tevhid inancına sahip olan Hristiyanlığın daha sonraları tanrılar dini haline geldiğini yine Hristiyan bir psikolog olan P. Girard'ın görüşü de desteklemektedir.⁶⁵

P. Girard, “din, ilkin, görünen bir ana ile babaya karşı duyulan, sonra da göklere çevrilen, insanlık ailesinin görünmeyen Babası'na yönelen evlatlık sevgisinden başka bir şey midir?”⁶⁶ sorusuna dikkat çekmektedir. Victor Hugo da, Çocuk babasını düşünür ve yüzünü Tanrı'ya cevdirir diye ifade eder.⁶⁷

Pierre Bovet'e göre, Batı, “din nedir?” sorusu karşısında, çıkmaz bir sokağa girmiştir. Pierre Bovet'in belirttiği gibi, Hristiyan dünyasında dini kavramlar, çocuğunki kadar zorunlu olarak putperest ve insanbiçimci niteliktedir.⁶⁸

Arvasi, bu durum karşısında batı dünyasının bir çıkmaz içerisinde olduğu düşüncesindedir. Problem çözümsüz kalmakta ve işin içerisinden çıkılamamaktadır. Bu sorunlu durum sadece Arvasi'nin belirttiği bir husus değildir. Bu, aynı zamanda Hristiyan dünyası içerisinden de seslendirilmektedir. Arvasi'ye göre bunlardan birisi de Pierre Bovet'tir.

2.4. DİN-İNSAN İLİŞKİSİ

İnsanın kendisini korumak ve soyunu devam ettirmek için diğer canlılarla aynı içgüdüye sahip olduğu bilinmektedir. Bütün canlıların hayatında kendini ve soyunu

⁶⁴ Pierre Bovet, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, Haz.: Selahattin Odabaşı, İş Bankası Yay., Ankara 1958, s. 56.

⁶⁵ Bovet, s. 32.

⁶⁶ Bovet, s. 34.

⁶⁷ Bovet, s. 96.

⁶⁸ Bovet, s. 115.

korumak ve devam ettirmek içgüdü, açık veya gizli bir şekilde varlığını kabul ettirir. Hiç şüphesiz insanlık âlemi de bu kayıttan müstesna değildir.

Bu husus üzerinde önemle duran Arvasi, insanın din ile olan ilişkisini, insanlık tarihinde yer alan tecrübelerden hareket ederek izah etmeye çalışmaktadır. Çünkü ona göre, fert ve cemiyet olarak insanoğlu, bütün tarihi boyunca, bunun mücadelesini vermiş ve bugünlere ulaşabilmiştir. Bu açıdan bakınca, insanın hayatında açlık ve seks motivinin oynadığı önemli rolü, inkâr ve ihmal etmeye imkân yoktur. İnsan da diğer canlılar gibi fizyolojik mânâda doymaya, güvenli ve sağlıklı bir üreme vasatı oluşturmaya mecburdur.⁶⁹

Ancak, diğer canlılarla insanoğlu arasında belirgin farklılıklar vardır. Temelde belli başlı hususlarda insanoğlu diğer canlılardan farklılık arz eder. Bu farklılıklar insanı diğer canlılardan üstün bir konuma sahip olmasını sağlar. Arvasi'ye göre insanı üstün kılan bu değerleri ise İslâm dini vermektedir.⁷⁰

Diğer canlıların hayatında, motiveleri, mekanik içgüdüler kontrol ve tanzim eder. Fakat durum, insanoğlu için aynı değildir. İnsan, zeki, şuurlu ve iradeli bir canlı varlıktır. O, mekanik içgüdülerden çok hayatını şuurlu tercihler ile kontrol ve tanzim etmek zorundadır. Bu sebepten olacak insan hayatında hayvanlar âleminde görülmeyen dini, ahlaki, hukuki ve bedîî değerler sistemi vardı. İnsan, kendini bunlardan müstağni saydığı andan itibaren başıboş ve kaotik bir çalkantının içine yuvarlanır. Hayvani hayattan daha aşağı bir bayağılığa düşer; kontrolsüz kalır.⁷¹

Arvasi'ye göre insana insanlık değeri katan en önemli unsur, İslam dininin insana verdiği değerlerdir. İnsan, hayatın sadece maddi doyumdan ibaret olarak tanzim edilemeyeceğini, insanı insan yapan manevi değerlerin de sahip olması gerektiğini İslam dini sayesinde öğrenmektedir.

Özellikle belirtmelidir ki, zahiri ve bâtını yönleri ile İslam, insanı, bu duruma düşmekten korumak ister. Hayatı, sadece maddi doyum olarak değerlendirmek ve başıboş kalmak isteyen insanı, kendi gerçekçi ölçüleri içinde disiplin altına alır. İnsanı,

⁶⁹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 165.

⁷⁰ Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, s. 55.

⁷¹ Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, s. 60.

insanın tabiatını ve onu güden motivleri asla inkâr etmeksizin, manevi, ahlaki, hukuki ve bedîî değerlerle dengeler. İnsanın da başıboş olmayacağını ısrarla ortaya koyar. Helal-haram, meşru-gayrimeşru demeden maddi ve fizyolojik doyum arayanları ve buna güya özgürlük adını vermeye çalışanları, belli hadler içinde kalmaya mecbur eder.⁷²

Arvasi İslam dininin insanın hayatını disiplin altına aldığını, onun bu dünyada başıboş bırakılmadığını anlattıktan sonra, bu görüşünü şu ayeti kerime ile desteklemektedir:

“İnsan, kendini, başıboş bırakılacak mı sanır?” (Kıyame/36).

Arvasi insanın bu dünyadaki durumuyla ilgili olarak yukarıdaki açıklamaları yaptıktan sonra, yine insanın diğer yaratılanlardan bazı yönleriyle farklı yaratıldıklarını ortaya koymak için daha detaylı açıklamalarda bulunmaktadır.

Arvasi, bir varlık olarak insanın özellikleri üzerinde durmaktadır. İnsanoğlu, hayvandan farklı olarak çok zekidir. Hayvanların idraki, eşyaya yapışıp kaldığı ve müşahhas olayları aşamadığı için, ilkel ve statik bir hayatı zaruri kılar. Görebildiğimiz kadarıyla sadece insandır ki, maddeden mânâya, müşahhasan mücerrede, tek tek olaylardan genel kanunlara, sebepten neticeye, eserden müessire, yaratılmışlardan Yaradan’a, çoktan Bir’e, çirkinden güzele, kötünden iyiye, yanlıştan doğruya, zulümden adalete, esaretten hürriyete, vahşetten medeniyete, tabiattan kültüre tırmanabilmektedir.⁷³

İnsanın sadece akıl ve zekâ yönünden hayvanlardan farklı olduğunu, yani insanın müşahhasan mücerrede, tek tek olaylardan genel kanunlara, yaratılmıştan yaratana ulaşabilme gücünü inkâr edenlerin durumunun nasıl olacağını, bu durumun insanlık âlemine hangi durumları yaşatacağını, bu durumun insanlık âlemine neler kaybettireceği özellikle düşünülmesi gerekir.

Burada Arvasi’nin ifadeleri daha keskin ve daha iddialıdır. İnsanın bu tecrit ve tatmin gücü inkâr ve ihmal edilirse, geriye yalnız vahşi ve yabani zeki bir hayvan kalır. Şimdi, bütün dünyada, bu korkunç canavarın doğması için ne lazımsa yapılmaktadır.

⁷² Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 165-166.

⁷³ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 166-167.

Dini, ahlaki, hukuki ve bedii değerlerden sıyrılmış veya onları inkâr ve ihmal etmiş bir insanlık âlemi, kendi kendini yemeye hazırlanan korkunç bir canavara dönüşmek üzeredir. Hayatı, sırf maddi fizyolojik doymadan ibaret sanan, insanların, sadece ekmek vb. ile mutlu kılınacağını uman, her türlü siyaset ve felsefe, er geç hüsrana uğramıştır, uğramaktadır ve uğrayacaktır.

İnsan doğasının din ile olan ilişkisi, hem geçmişte hem de günümüzde üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Arvasi, bu hususu İslâm literatüründen bazı bilgileri yineleyerek, kendi düşüncelerini ifade etmeye çalışmaktadır.

Arvasi, ehl-i sünnet mutasavvıflarının, insanın, zaman zaman bir iç sıkıntısına maruz kaldığını görmüş ve buna “kabz hali” adını verdiklerini belirtmektedir. Psikologlar, insandaki bu ruh haline “angoise” (derin iç sıkıntısı) derler. Bu kavram, inşirah (ferahlama) ve bast (darlıktan genişliğe çıkma) hallerinin zıddıdır. İnsanlık tarihini inceleyenler, fert ve cemiyet olarak insanoğlunun sürekli olarak bunalımdan şikâyetçi olduklarını görmüşlerdir. İnsan, karnı tok, sırtı pek iken de böyledir. Yani, bunalım, insanın ikiz kardeşi⁷⁴ gibidir.

Arvasi, bu yapısal özelliğin insanın din anlayışına etki ettiği düşüncesidir. Zira insan bundan dolayı bir arayış içerisine girmektedir. Bu hususun belirgin halde görüldüğü yer ise İslam tasavvuf düşüncesidir. Arvasi’ye göre, mutasavvıflar, insanın bu iç sıkıntısının, onun kendi ten kafesine sığmayışından ve insanoğlunun sonsuzluğa özlem duyan ruhunun derinliklerinden kaynaklandığını görmüşlerdir. Genel olarak, insandan başka bütün canlılar, kendilerine yettikleri halde, insanın organizması insana yetmemektedir. Yine, bütün canlılar, tabii çevreleri ile yetindikleri halde, insanlar bununla yetinmemekte, kendilerine yepyeni bir çevre hazırlamaya çalışmaktadırlar. Her şeyi maddi açlık ve maddi aşk ile açıklamaya çalışan materyalistler, insanın, bu manevi açlık ve manevi aşk ihtiyacını inkâr ve ihmal etmektedirler.⁷⁵

İnsanın maddi şeylerle olan ilgisinin haricinde manevi olarak duygu ve hisleri vardır. Bu manevi hissiyatlar insanın yaşam biçimini önemli bir ölçüde etkilemektedir.

⁷⁴Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 167.

⁷⁵Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 168.

İnsan, kendi manevi duygu hissiyatına önem vermelidir. Bunun aksi materyalist bir düşünce olur ki, o da insan doğasına aykırı bir durumdur.

Arvasi materyalistlerin her şeyi maddi açlık ve maddi aşk ile açıklamaya çalışmalarını gerçekçi bulmamaktadır. Zira hayvanlar, fizyolojik mânâda tokluk ve tatmin aramanın üstüne çıkmadıkları ve organizmalarını aşamadıkları için aşağı seviyede kaldılar. Oysa insanı insan yapan şey, manevi açlık ve ruhi itminan arzusu ve iradesidir. Müşahedeler göstermektedir ki, kültür ve medeniyetlerin doğuşunu hazırlayan bu beşeri gerçeklerdir.⁷⁶

Fizyolojik motivelerimizi ve değerlerimizi asla inkâr ve ihmal etmediğini belirten Arvasi, ancak, bunların, beşeri kültür değerlerinin doğuşunu izaha yetmeyeceğini özellikle ifade eder. Çünkü o, insanın manevi yönünü inkâr ve ihmal edenlerin yanıldıklarını göstermek arzusundadır. İnsanın kendi organizmasını, bir ten kafesi ve içinde yaşadığı sınırlı dünyayı, bir mahbes gibi görmesi, tabiatı icabıdır. İnsanın ruhu, sonsuzluğa ve ölümsüzlüğe vurgundur. Onun bu ruhi özlemlerine cevap verilmezse bunalır, büyük sıkıntıya düşer ve huzurdan uzaklaşır. Yani, Allah’a yol bulamayan insan, kendini zindanda hisseder. Nitekim çağdaş psikanalistler ve psikiyatrlar ispat etmişlerdir ki, insan, Allah’tan uzaklaştıkça daha fazla bunalmaktadır.⁷⁷

İnsan dünyaperest oldukça, daha fazla sıkıntıya düşmekte, madde karşısında ihtirasları büyümekte, açlığı artmakta, deniz suyu içerek susuzluğunu gidermek isteyen kimseye dönmektedir. Neticede, bu hırs, onu tüketmektedir. Oysa kendini yüce değerlere adayan kişi ve grupların huzur ve mutluluk içinde yüceldikleri görülmektedir.⁷⁸ Bunu sağlayan ise insanın Allah’a inanmasıdır.

Arvasi, bu hususa, Kur’an-ı Kerim’den şu ayeti delil olarak zikretmektedir. “*Kalpler, ancak, Allah’ı anmakla tatmin olur.*” (Rad; 28).

⁷⁶ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 168.

⁷⁷ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 38.

⁷⁸ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 168-169.

Arvasi insanı manevi bir rahatlığa ulaştıracak şeylerin maddi şeyler değil, manevi duygu ve düşünceler olduğunu ifade etmektedir. Ona göre materyalist bir anlayış olumsuz bir işleve sahiptir

Materyalizm, marazi bir zihni mekanizmadır. Arvasi'ye göre, insan zekâsının maddeye yapışıp kalması ve müşahhas değerleri aşamaması, anormal bir durumdur. Çünkü çağdaş psikologların hemen hemen hepsi, insanın zekâsını, “tecrîd ve ta'mim” (soyutlama ve genelleme) kabiliyeti olarak tarif ederler. Esasen, bugün tatbik edilen “zekâ testleri” kişilerin bu kabiliyetlerini ölçmeye çalışmaktadır. Zekâ testleri neticesinde anlaşılmıştır ki, zekâ seviyesi arttıkça kişinin maddeden mânâya, müşahhasan mücerrede, hususiden umumiye yükselme gücü ve hızı da o nispette artmaktadır. Yine bu tatbikattan çıkan bir neticeye göre de zekâ seviyesi düştükçe, kişi, kolayca, maddeden mânâya müşahhasan mücerrede, hususi durumlardan umumi hükümlere ulaşamamaktadır.⁷⁹

2.5. DİN-AKIL İLİŞKİSİ

Arvasi din-akıl ilişkisi konusunda, insanların tanrı kavramını idrak etmeye çalışırken hak ile batılı, doğru ile yanlış birbirine karıştırdıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Arvasi'ye göre “bütün insanların sözlüğünde Tanrı kavramı vardır. Fakat ne yazık ki, insanların ve cemiyetlerin farklı idraki, bu yüce gerçeği ifadeye kalkıştığı zaman, hak ile batılı karıştırmaktadır. Hayretle müşahade ediyoruz ki, insanların büyük bir ekseriyeti yaradan yerine yaratılmışları tanrı edinmiş durumda. Yavaş yavaş sönerek sifıra hiçe (Nirvanaya) yönelen Budistlere bakın; kobra yılanı önünde secde eden Hindu kadını dehşetle seyredin; benim tanrım şeytandır diyen seks yıldızını ibretle görün. Sakız ağacına, ateşe tapınanları hüznle öğrenin. Bu dün de böyle idi. Zeus, Apollon ve Afrodite heykelleri önünde dua eden Eski Grekler, bunların sadece adlarını değiştirerek tapınan Eski Romalılar, yüce bir insanı ve peygamberi annesi ile birlikte Allah'a ortak koşarak Eski Grek ve Roma dönemindeki tanrılar ailesine benzeten Hıristiyanlar, Peygamber tebliğlerini, kavmi bir egoizmle değiştirerek âlemlerin Rabbi olan Yüce

⁷⁹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 9.

Allah'ı, sadece İsrail'in Yahovası haline getiren hahamlar ve daha niceleri, maalesef dinin sözlüğünde küfür içerisindedirler, küfür, gerçeği örtüp gizlemek demektir. Kâfir de gerçeği örtüp gizleyen kimsedir.”⁸⁰

Arvasi, insanların bu içler acısı durumunu gören yüce yaratıcının son din olan İslam'ı gönderdiğini, İslam dininin insanları bu içler acısı durumdan kurtarmaya çalıştığını belirtmektedir. Ayrıca Allah tarafından gönderilen bütün ilahi dinlerin gönderiliş nedenini de anlatırken, konuyu şu ayet meali ile de daha güçlü kılmaya çalışmaktadır:

“De ki, ben ancak Allah’a kulluk edip O’na ortak koşmamak ile emrolundum. Ben, ancak O’na davet ederim. Dönüşüm de yalnız O’nadır.” (Rad/36)

Arvasi insan aklının sınırlı olduğunu, yanılgıdan kurtulmak için peygamberin aklına tabi olması gerektiğini özellikle vurgular. Doğru yolu bulması için de ona tabi olması gerektiğini şu şekilde anlatmakta ve konuyu Mevlana’dan örnek vererek güçlü kılmaya çalışmaktadır.

*“Bilirsiniz, akıl Arapça bir kelimedir, aynı zamanda bağ ve köstek mânâsına da gelir. Mevlana Celaleddin Hazretlerine göre, bizim aklımız parça akıldır, oysa sevgili Peygamberimizin akli vahiy ile doğrulanmış Akl-ı Kül/Topyekûn akıl’dır. Ona göre, parça aklın/akl-ı cüz’ün yanılgısından kurtulmak için Akl-ı Külle sığınmak gerekir.”*⁸¹

Arvasi, fikir adamlarından akla gereğinden fazla güvenenlerin olduğunu, ayrıca akla hiç değer vermeyenlerin de bulunduğunu, bugün bu görüşlerde olanların hâlâ var olduğunu, ancak asrımızda aklın pozitif bilimlerde bile yetersiz kaldığını ifade etmektedir.⁸²

Arvasi’ye göre akıl, kısaca, insan zekâsının, belli konular içinde, belli kategorilere bağlı olarak kendine mahsus metotlarla düşünme bilmesidir.⁸³

⁸⁰ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s. 10.

⁸¹ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s. 126-127.

⁸² Arvasi, *Akl ve Gönül*, s. 53.

⁸³ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s. 54.

Tarih boyunca akıl konusunda insanlığın tecrübeleri vardır. Tarihi tecrübeye işaret eden Arvasi'ye göre fikir adamları, zaman zaman, aklın değeri, aklın sınır ve aklın güvenilirliği konusunu gündeme getirmişler ve uzun uzadıya tartışmışlardır. Bu konuda ifrata ve tefrite varan görüşler de ortaya konmuştur. Arvasi'ye göre Avrupa'da Ansiklopedistler ve İslam Dünyası'nda Mu'tezile fırkası akla lüzumundan fazla değer biçmiş ve onu, âdeta insan için biricik rehber sanmışlardır. Bugün bile, böylelerine rastlamak mümkündür.⁸⁴

Arvasi'ye göre akıl, küçümsenemeyecek değerine rağmen pozitif ilim sahasında bile yetersiz kalmaktadır. İlim adamları, kesin olarak görmüşlerdir ki, akıl, bir zihni faaliyet olarak hipotezler kurmaya, teoriler geliştirmeye, tahminler ve kıyaslamalar yapmaya ve felsefi hükümler vermeye elverişli olduğu halde, asla müşahede ve tecrübenin yerini tutamamaktadır. Akıl, doğru veya yanlış hipotezler ve teoriler geliştirerek ilme öncelik edebilir.⁸⁵

Arvasi aklın Allah'ın insanlara vermiş olduğu çok önemli bir nimet olduğunu, ancak bu nimetin tek başına ilim yapmaya yetmeyeceğini düşünmektedir.

“Akıl, Yüce Allah'ın bize sunduğu çok önemli bir vasıta olmakla birlikte, tek başına ilim yapmamıza yetmemektedir. Durum, din sahasında da aynıdır. Yani, akıl, din kurmaya da yetmez. Yüce dinimiz İslamiyet, akılsız din olamayacağını belirttiği gibi yalnız akıl ile de dine ulaşamayacağını ortaya koymaya çalışmaktadır. Mutasavvıflarımızın şu sözü bu konuyu ne güzel formüle etmektedir: Bu iş, ne akıl ile olur, ne de akılsız.”⁸⁶

Arvasi dinin akılla olan ilişkisini açıkladıktan sonra, insanın akli durumunun ne olduğu konusunda; insan akıllı akl-ı kül müdür? yoksa değil midir? sorusuna cevap aramaktadır.

Birçokları, insan aklını universal bir değer sanırlar. Oysa universal olan Akl-ı Kül'dür. Akl-ı Kül ise, bütün varlık kıpırdanışlarını kuşatan ve bütün yaratıkları dizginleyen adetullah veya sünnetullahtır. İnsan zekâsı adetullah veya sünnetullahı idrak

⁸⁴ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 31.

⁸⁵ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s. 53.

⁸⁶ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s 54

etme bakımından derece derecedir. Peygamber idraki, sünnetullahı teslimiyet bakımından akl-ı kül ile akl-ı cüz olmaktan kurtulmuştur. Akıl, eğer akl-ı kül ile kaynaşmaya istidatlı ise akl-ı selim, eğer kendi dar nefsanîyeti içinde bir idrak kösteği durumunda ise akl-ı sakim adını alır. Akl-ı sakim akl-ı selimin zıddıdır. Akl-ı kül, varlığı saran âlemşumul ve ilahî iradenin eseridir. Allah, akl-ı kül ile kendini değil mahlûkları bağlar. Beşerî akıl ise, universal olmaktan çok uzak olup çeşitli zaman ve mekân, ilkel ve modern insana, çocuğa ve yetişkine ve tercihlere göre prensipleri ve mahiyeti değişen, kişinin idrak ve şuuru ile çok irtibatlı izafî bir değer ve sentezdir. Bu sebepten insan aklına âlemşumulluk ve mutlaklık yakıştırılmaz.⁸⁷

Arvasi, inanmanın sadece akılla alakalı olmadığını ayrıca inanmanın bir gönül işi olduğunu, inanma konusunda akıl ile gönlün uzlaşması içinde olması gerektiğini vurgulamaktadır.

İnanmak, akıl ile gönlün uzlaşmasıdır. İnanmak, yalnız bilmek değil aynı zamanda sevmektir. Zira Hz. Muhammed: “*Beni, kendinizden daha fazla sevmedikçe tam iman etmiş olmazsınız*”⁸⁸ buyurmaktadır.

İslam dininde inanç konusunda şeriatın akıl ve ilim yolu olduğunu, tarikatın ise sevgi ve aşk yolu olduğunu inanmış olmak için, insanın bunları bir bütünlük içinde bilmesi ve yaşaması gerektiği Arvasi’ye göre önemli bir husustur.

Arvasi’nin önemseydiği bu husustan bazı anlamlar ortaya çıkmaktadır. Bir bakıma, şeriat, akıl ve ilim yolu; tasavvuf da, sevgi ve aşk yolu demektir. Buna göre İslamiyet, bunların, bir bütünlük içinde bilinmesi, yaşanması ve duyulmasıdır.

Tasavvuf dilinde aşk ve sevginin adı muhabbettir. Bazıları, muhabbeti, kalbin hayret ve devamlı bir arzu içinde olması, bazıları bütün sevicecek şeylerin üzerinde, bir sevgiliyi tercih etmek, bazıları da her durumda sevgiliye muvafakat diye tarif ve ifade etmişlerdir. Arvasi’nin bu görüşünü Bayazid-i Bistami’de de bulmak mümkündür. O da şöyle demektedir: “*Muhabbet, nefsinden, sende çok olanı azaltmak ve Sevgiliden, az olanı çoğaltmaktır*”⁸⁹

⁸⁷ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 31-32.

⁸⁸ Buhari, İman, 7-8.

⁸⁹ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s 126-127.

Arvasi, iman konusunda, İslam dinine inananların imanlarında bilmek ile aşkın birlikte yer aldığını; kâfirlerin/inanmayanların küfürlerinde ise cahilliğin ve nefretin birlikte olduğunu belirtmektedir.⁹⁰

Arvasi'ye göre, müminlerin imanının tahlil edildiği zaman, onlarda bilmek ile aşkın iç içe olduğu görüldüğü gibi, İslam düşmanlarının küfrü tahlil edildiği zaman da, onlarda cehlin ve nefretin bir arada geliştiği anlaşılabacaktır. Yani müminin imanındaki ilim ve aşk kâfirin inançsızlığında tersine dönmüş gibidir. Bu vakıya bağlı olarak, İslam terbiyesinde ilim kadar Allah ve Resulü'nün sevgisi de esas alınmıştır. İslam'da tasavvufi sohbetler Allah ve Resulü'nün sevgisi ile daha fazla rızıklanmak için kurulan birer manevi ziyafet sofrası idi. Bu sofradan nice veliler, nice mürşitler ve nice yiğitler gelip geçti.⁹¹

Arvasi, konuya Mevlana Celaleddin'den şu alıntıyı eklemektedir: *“Evet o akıllı kişi, bu sofrada aşk ve muhabbet lezzetleri ile sarhoş olduktan sonra şöyle diyordu: Ben aklımı Muhammed'in yolunda kurban ettim ve kurtuldum. Burada aşk ve muhabbetin, inanmakta, akla galebe çaldığına dair anlamak gerekir”*.⁹²

⁹⁰ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 121.

⁹¹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 126-127.

⁹² Mevlana Celaleddin-i Rumî, *Mesnevî*, Terc.: Şefik Can, Ötüken Yay., İstanbul 2003, s. 332.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİT AHMET ARVASI'NIN İSLAM VE BATI DÜŞÜNCESİNE BAKIŞI

3.1. GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA İSLÂM VE BATI DÜŞÜNCESİ

Arvasi, batı dünyasının neden kiliseden uzaklaşmaya başladığını, haçlı ordularının neden ve kimler tarafından İslam dünyası üzerine gönderildiğini ve neticesinde kilisenin çökmeye başlamasıyla materyalizmin de gün geçtikçe güçlendiğini kendi anlayışına göre yorumlamaktadır.

Arvasi'ye göre, batı dünyası, 18. asırdan itibaren yavaş yavaş kiliseden uzaklaşmaya başladı. Çünkü kendini asırlarca katı bir taassubun ve baskının paranasında ayakta tutmasını beceren “kilise”, Orta-Doğu'dan başlayarak ve dünyaya ışık saçarak yayılan Büyük İslam Medeniyeti sayesinde uyanan aydın kafalara ve vicdanlara yetmeyecekti.

Arvasi, kilisenin İslam dininin sürekli yükselişi karşısında nasıl bir tavır takındığı konusu üzerinde de durmaktadır. Ona göre, kilise, dünyaya aydınlık saçan İslamı önce ilgi ve endişe ile seyretti. Sonra, kendi karanlığını tehlikede görünce “Haçlı Orduları” kurarak bu “nuru” söndürmeye çalıştı. Çırpındıkça batmaya başladı.⁹³

Batı'da kilisenin çökmesiyle birlikte materyalizm de yavaş yavaş güçlenmeye başladı. Bilhassa, kilisenin zaafalarını istismar eden 18. asır Ansiklopedistleri, Hristiyanlığa olan husumetlerini mücerret dine kadar uzatmakla kalmadılar, o kadar ki, bunların arasında “düşünmeyi tabiata aykırı” bulanlar bile çıktı. Onları takip eden bazıları, düşünen ve inanan insanı “hasta hayvan” ve “soysuzlaşmış hayvan” saymaya kadar gitti. Bunların tesirinde kalan bazı psikanalistler ve psikiyatristler, insanın “maddeden mânâya”, “müşahhasan mücerrede” yücelmesini marazi bir tepki olarak yorumladı. Bugün, Batı dünyasında bu gibi düşünceler ve yorumlar hâlâ itibar görmektedir.⁹⁴

Arvasi, bu görüşü ortaya atmasına rağmen yani batı dünyasında inanan ve düşünen insanların hasta hayvana benzetilmesi ve bu görüşün hâlâ itibarda olması

⁹³ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 8.

⁹⁴ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 7.

düşüncesini ifade ederken inanan insan sayısının batı dünyasında azalması hatta bu durumun İskandinav ülkelerinde zirveye çıkması konusunda haklıyken düşünce konusunda aynı şeyi söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Zira bilim konusunda batı dünyası hâlâ İslam dünyasının bir hayli önünde bulunmaktadır. Bunun sebebi batı dünyasının kendi insanların İslam dünyasındaki insanlardan daha güçlü bir düşünce yapısına sahip olduklarından mı yoksa batı dünyasının ekonomik gücünün İslam dünyasından daha iyi olması neticesinde bilim adamlarını kendi bünyesinde tutmayı başarmasından mı olduğu konusu üzerinde durmak gerekmektedir.⁹⁵

Meseleye farklı yönlerden de bakılabilir. Orta çağ Avrupa'sında skolâstik düşünce hâkimken bilim düşünen insanlar kilise tarafından cezalandırılırken, bugün bilim adına İslam dünyasından kat kat ileri durumda olan Avrupa, o dönem İslam dünyasının çok gerisindeydi. Üzerinde durulması gereken bir husus, ilerlemenin yolunun inançla ne tür bir ilişkisinin olduğunun belirlenmesidir. Bunun yanında İslam dininin kendi müntesiplerine çalışmayı bir ibadet olarak öğrettiğini de belirtmek gerekmektedir.

Arvasi, İslam dininin kendi taraftarlarına, insan ile dünya arasındaki maddi-manevi ilişkisi hakkındaki durumu hususunu açıklamaya çalışmaktadır.

*“Hâlbuki İslam, madde ile yetinmeyip mânâya, müşahhasla yetinmeyip mücerrede, tabiatla yetinmeyip kültüre, vahdet ile yetinmeyip medeniyete, kesret ile yetinmeyip tevhide, yaratıkla yetinmeyip Yaradan'a ulaşmak isteyen insanı alkışlamaktadır.”*⁹⁶

Arvasi'nin bu görüşlerine rağmen farklı yaklaşımları da göz ardı etmemek gerekmektedir. İslam medeniyetinin zirveye çıktığı, İslam dünyası bilimde batının çok önünde olduğu zamanlardaki orta çağ Avrupa'sında akıl hastalarının içine şeytan girdiği düşünülüp onu yakarken, İslam dünyası akıl hastalarını müzikle tedavi ediyordu. İslam dininin öğretileri ile batı dünyasının inanmış oldukları dinin öğretileri şu anki öğretilerle aynı değil miydi? Neden o zaman batı dünyası bilim, kültür, medeniyet olarak İslam dünyasının çok gerisinde kalmışken bu gün durum tam tersine cereyan etmektedir?

⁹⁵ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s.17.

⁹⁶ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 10.

İnsanlara dinlerin öğretilerinin neler olduğunun önemi yanında insanlar hayatlarına bu öğretilerin ne kadarını uyguladıkları farklı konular olduğunu belirtmek gerekmektedir⁹⁷.

Arvasi dünyadaki gelişmelere bakarak özellikle entelektüel kesimin, topluma yön veren insanların dinden uzaklaştıklarını görüp; materyalizmin güçlendiğini ve dinsizliğin arttığı görüşünü savunanlara cevaplar vermektir. Arvasi'ye göre insanlığın gidişatı gittikçe İslam dinine daha çok yaklaşmaktadır. Arvasi, İmam Rabbani'den konuya örnekler vermektedir:

*“Birçokları, dünyadaki gelişmelere bakarak, insanların ve bilhassa aydınların, hızla dinden uzaklaşmakta olduklarını, dinsizlik cereyanının arttığını ve materyalizmin gittikçe güçlendiğini sanabilir. Hemen belirtmek gerekir ki, bu düşünce yanlıştır. Bize göre, Avrupa'dan başlayarak dünyaya yayılan buhranı ve gelişmeleri, dinsizliğe gidiş olarak değerlendirmekten çok bozuk dinlerin ve sahte mabutların yıkılması ve beşeriyetin yeni ve gerçek dini araması olarak görmek daha doğru olacaktır.”*⁹⁸

Arvasi, insanlık âlemi, yavaş yavaş da olsa, Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in davasını idrak etmek üzere olduğuna inanmaktadır. Çünkü insanlık âlemi, mutlak ve yegâne varlık olan Yüce Allah'a gitmek için, beşer idrakini perdeleyen bütün sahte mabutların kırılıp atılmasını ısrarla istemektedir. Bundan dolayı, İslam'ın büyük âlim ve mutasavvıfı İmam-ı Rabbani Hazretleri de, *Mektubat* adlı kitabının 40. mektubunda şöyle buyururlar: *“Tasavvuf yolculuğundan maksat, ihlâs makamına varmaktır. İhlâs makamına kavuşabilmek için, enfüsi (sübjektif) ve afakî (objektif) mabutlara tapınmaktan kurtulmak lazımdır.”*⁹⁹

Arvasi, “bozuk dinlerden” uzaklaşan ve “sahte mabutları” reddeden insanları, “dinsizlikte karar kılan insanlar” olarak görmemektedir. Aksine onlar, gerçek dini; yani İslamiyeti arayan kimseler olarak kabul edilmelidirler. İnanılmalıdır ki, insanlık, “bozuk dinlerden” ve “sahte mabutlardan” kurtulmak istemekle, gerçek dine; yani İslam'a biraz daha yaklaşmış bulunmaktadır.¹⁰⁰

⁹⁷ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 4.

⁹⁸ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 5.

⁹⁹ İmam-ı Rabbani, *Mektubat*, (Çev.: Abdulkadir Akçiçek), Cümle Yay., İstanbul 1985, I, 143.

¹⁰⁰ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 6.

Arvasi'ye göre insanların kendi dinlerinden uzaklaşması onların gerçekten de İslam'a yaklaştıkları anlamına gelip gelmediği hususunda düşünmek gerekmektedir. İnsanların kendi dinlerinden uzaklaşması, onları yeni bir aramaya mı iter? Yoksa ateizmin önünü mü açar onu iyi düşünmek lazım. Batı dünyasının bu durumunu İslam dini için iyi bir gelişme olarak gören Arvasi, batılı yazardan alıntı yaparak gelecekte Avrupa'nın dininin İslamiyet olacağı fikrine ulaşmaktadır.

Arvasi'ye göre topyekûn Batı, mutlaka “yeni bir dine” muhtaçtır. Felsefî ideolojiler ise beşerin “dini ihtiyacını” karşılamaktan uzaktır. Üstelik yeni bir din de gelmeyecektir, çünkü son din İslamiyet'tir. Bu sebepten, Arvasi de İngiliz yazarı Bernard Shaw gibi, “*müstakbel Avrupa'nın dini şüphesiz İslam'dır*”¹⁰¹ düşüncesindedir.

Arvasi, materyalizmin insanlık için ne kadar tehlikeli olduğunu insanların ve toplumların materyalizmle felakete sürükleneceğini, dolayısıyla insanlığın son din olan İslam dinine muhtaç olduğunu şu şekilde anlatıp ve konuyu bir hadisi şerifle temellendirmektedir.

Materyalizm, insanlarda korkunç bir madde ihtirası doğurduğu için, bu felsefenin hâkim olduğu cemiyetlerde herkes bir diğerinin yediği lokmayı, giydiği elbiseyi ve yaşadığı mekânı kollar. Her yerde, bu konu konuşulur, dedikodu yapılır, kin ve haset tohumları ekilir, kıskançlıklar tahrik edilir. Tezatlardan kavgalar ve ihtilaller çıksın istenir. Helal ve haram düşünülmezsizin, büyük bir tüketim hırsı ile maddeye koşulur. Basın ve yayın kuruluşları bu hırsı ve bu kavgayı filmlerle durmadan körükler. Bunun tabii bir neticesi olarak materyalizm, beşeriyete mutluluk değil, kan ve gözyaşı getirir; merhametsizlikler ve adaletsizlikler cemiyeti bir kasırğa gibi allak bullak eder¹⁰².

Arvasi'ye göre, Müslümanlar, dünyaya mahkûm olmak için değil, dünyaya hâkim olmak için zenginleşmek isterler. Ona göre biz Müslümanlar, “dünyaperestleri” mağlup etmek için “dünyanın dizginlerini” elimizde bulundurmak zorundayız. Bize göre “Dünya, ahiretin tarlasıdır” ve “mânânın zaferi için” maddeye hâkimiyet gerekmektedir. Yani, insan maddeye tapınmamalı, onun efendisi olmalıdır.¹⁰³

¹⁰¹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 8.

¹⁰² Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 9.

¹⁰³ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 12.

Arvasi, günümüz insanı ile İslam dini arasındaki münasebetleri anlatırken kimlere çağdaş insan diyebiliriz, günümüzde yaşayan bütün insanlar, çağdaş insan mı? Çağdaş insan olmak acaba aynı çağda yaşayan insanlar mı? Yoksa çağdaş insan içinde yaşadığı çağın teknolojik ve bilimsel nimetlerinden yararlanan insan mı? sorularına çeşitli cevaplar vermektedir¹⁰⁴.

Günümüz insanı ile İslam arasındaki münasebetleri gündeme getirmek gerekmektedir. Arvasi, bütün problemleri ve bunalımları ile günümüz insanının durumu nedir? İslam, şekil ve muhtevasıyla, zahir ve batın ile çağdaş insana nasıl bir mesaj vermektedir? vb. soruları dile getirmekte ve yine bu soruların cevaplarını kendisi vermektedir. Fakat Arvasi, bu soruların cevaplarından önce, çağdaş insanın kim olduğu üzerinde durmaktadır.¹⁰⁵

Şu anda, yeryüzünde yaşayan bütün insanlara çağdaş diyebilir miyiz? Arvasi'ye göre, kaderin bir cilvesi olarak zamanımızda dünyaya gelen milyarlarca aç, sefil, hastalıklı, cahil, her türlü maddi ve manevi imkânlardan mahrum, tam veya yarı sömürge hayatı yaşayan çeşitli ırktan insanları çağdaş olarak görmek elbette doğru olmaz. Hayvani hayatın biraz üstünde, yaşama savaşı veren nefsi ve nesli korumak içgüdüğü içinde çırpınan bu kişi ve toplumların 20. ve 21. yüzyıllarda yaşıyor olmaları, onları, çağdaş yapmaz, ancak zamandaş kılar.¹⁰⁶

Bu izahtan sonra Arvasi, soruyu tekrar sormaktadır: Kimdir çağdaş insan? Yukarıdaki tablo ters çevrildiğinde, acaba çağdaş insana ulaşılabilir mi? Yani, çağdaş insan, tok, müreffeh, sağlıklı, kabiliyetleri ölçüsünde eğitilmiş, günümüzün maddi ve manevi bütün imkânlarından faydalanmayı bilen hür ve bağımsız bir toplumun üyesi olan kimse midir? Hemen sorulabilir. Yeryüzünde, gerçekten böyle bir toplum var mıdır? Varsa, bütün fertlerini, yukarıda sözünü ettiğimiz ölçüleri içinde geliştirerek mutlu kılan toplumlar hangileridir? Yoksa böyle bir toplum yoktur da tasavvur mu edilmektedir? Yani, çağdaş insan, bir vakıa mıdır, bir mefkûre midir?¹⁰⁷

¹⁰⁴ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 17.

¹⁰⁵ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 163.

¹⁰⁶ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 164.

¹⁰⁷ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.164.

Arvasi çağdaş insan denildiği zaman genellikle Batı Avrupa toplumlarının akla geldiğini, bunun sebebinin ise bu toplumların son zamanlarda ilmi alanlarda yapmış olduğu ilerleme neticesinde teknoloji alanında gelişme yaşamasının sonucunda ortaya çıktığı anlayışındadır. Fakat batılı toplumlar, bu durumu diğer milletleri sömürme yönünde kullandılar ve mânâyı maddenin emrine soktular, neticesinde tanrıya inanmayı bile fayda sağlıyorsa kabul etme yoluna gittiler¹⁰⁸.

Bugün, çağdaş insandan söz edilirken, genellikle Batı Avrupa toplumları akla gelmektedir. Görülen odur ki, gelişmek ve çağdaşlaşmak isteyen diğer grupların hedef ve özlemi, bu Avrupa ülkelerine benzemek ve orada yaşayan insanların standartlarına ulaşmaktır. Gerçekten şu veya bu sebeplere bağlı olarak Batı Avrupa Ülkeleri, son üç asırda, büyük ilmi ve teknolojik hamleler yaparak çok güçlendiler. Bu gücünü fakir ve geri kalmış toplumlar aleyhine kullanarak zenginleştirdiler. Kendi halkına, artan imkânları nispetinde, refah ve güvenlik sağladılar. Kendi müesseselerini çok güçlendirerek ve diğer milletlere telkin ederek hâkimiyet sahasını genişlettiler. Böylece Batı dünyası, madde planında üstünlüğünü kabul ettirdi. Hatta kendisi inanmasa bile tarihi değerlerini, inanç ve örfünü, emperyalizmine hizmet ettirdi. Mânâyı bile maddenin hizmetine soktu. Mesela, kiliseye, artık bir mabetten çok, emperyalizme öncü güç ve misyoner yetiştiren bir kaynak olarak bakılmaya başlandı. İmanın yerini kaba pragmatizm aldı.¹⁰⁹

W. James'in tabiri ile şayet faydalı olacaksa niye Tanrı'ya inanmasınlar. Yani, başta Amerikalılar ve Anglo-saksonlar olmak üzere, bütün Batı dünyası için tanrı kavramı, yerini fayda fikrine bırakıyordu. Manevi sevgi ve alakaların yerini maddi menfaat ve alakalar alıyordu. Mutluluk maddi aşklara bağlı idi. Hayatı biçimlendiren iki temel değer vardı: Açlık ve seks. İnsanın insana, insanın hayata, insanın kâinata bakışını bunlar yönlendirmeliydi. Kapitalisti ile, komünisti ile liberali ile bütün aydınlar artık bu çizgide yürümeliydi, ilerililik ve gelişme bu demektir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 162.

¹⁰⁹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.163- 164.

¹¹⁰ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 165.

Arvasi, bu durumun insanlığı mutlu etmediğini, aksine her şeyin maddi durumla alakadar olduğu dünyada insanları alkolün, uyuşturucunun tuzağına sürüklediğini ve neticesinde insanlığın İslamiyet'e muhtaç olduğunu belirtmektedir.

Müşahedeler göstermiştir ki, yukarıda sayılan tüm faktörler insanoğlunu mutlu kılmamış, aksine cinnet eşiğine getirip bırakmıştır. Şimdi, nükleer tehdit altında ecel terleri döken, uyuşturucu maddelerde huzur ve sükûn arayan, çılgın bir müziğin eşliğinde çırpınan, alkol ve zehirlerle düşünme gücünü iptal etmeye çalışan, bir firar mekanizması içinde hayvanı hayata özlem duyan bir insanlık var artık. Arvasi'nin ortaya koyduğu bu olumsuz tablonun bir çaresi de var. O da, İslam'dır. Bu insanlık âleminin, topyekûn İslam'a ne kadar muhtaç olduğunu görmek gerekmektedir.¹¹¹

Arvasi insanlığın, özellikle batı dünyasının, İslam dininin öğretilerine, ahlakına ve hayat düzenine ihtiyacı olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Mutluluğunu bu dünyada sahip olunan maddi imkânlarla olmadığı, madde olarak insanın sahip olduklarının insanı mutlu etmeye yetmediği görülmektedir. Her türlü maddi imkâna sahip olan batı dünyası insanının içine düştüğü manevi boşluk durumundan kurtulmak için müzik eşliğinde yapılan danslarla, uyuşturucu ve madde bağımlılığıyla doldurmaya çalışmaktadır.¹¹²

Arvasi, batı insanının durumunun içler acısı olduğunu anlatmaya çalışmakta ve kurtuluşun İslam dininde olduğunu ortaya koymaktadır.

Arvasi dini idrak ederken çocuk idrakinin müşahhasan kurtulamadığını, dolayısıyla mücerret kavramları anlamada yetersiz kaldığını, mücerret kavramlar olan Allah, melek, şeytan gibi kavramları müşahhaslaştırarak idrake çalıştığını belirtmektedir. Bu gibi durumların zaman zaman yetişkinlik dönemlerinde olduğunun da altını çizen Arvasi, konuyu tevhid inancından sapıp yanlış inanışlara yönelen toplumların durumunu, mücerret kavramları anlamada zorlanıp mücerret kavramları müşahhaslaştırarak anlamaya çalışan çocuğun durumu gibi olduğunu ve bu durumda olan toplumların din konusunda bir akıl tutulması yaşadıklarını belirtmektedir.¹¹³

¹¹¹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 165.

¹¹² Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 166.

¹¹³ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 82.

Çocuk idraki, daha çok müşahhas varlıklara bağlı olarak yoğrulur. O, çevresinden edindiği en mücerret kavramları dahi, kendine göre müşahhaslaştırarak yorumlama eğilimindedir. Onun kafasında Allah, melek, şeytan ve ruh gibi çok mücerret kavramlar henüz antropomorfizmden, animizden ve eşya dünyasına ait illüzyonlardan kurtulamamıştır. Bu, belki ileriki yaşlarda mümkün olacaktır.¹¹⁴

Arvasi, antropomorfizmin bazen yetişkinlik dönemlerinde de mümkün olduğunu, bu nedenle bu günün dünyasında bile sadece putperestlerin değil medeni geçinen dinlerin bile antropomorfizmin, animizmin izlerini taşıyan inanç sistemlerini kendi öğretilerinde barındırdıkları üzerinde durmaktadır.

Antropomorfizm, bazen yetişkinlik döneminde bile mümkün olmaktadır. Bugün, dünyanın belli başlı dinlerini inceleyiniz, sadece putperestleri değil, medeni geçinen cemiyetlerin inançlarını kurcalayınız, hemen hemen hepsinde de antropomorfizmden, animizmden ve müşahhaslaştırmadan izler bulunmaktadır. Putperestler, bitkileri, hayvanları ve insanları tanrılaştırırken veya tanrıyı bu şekilde hayal ederken, bugün medeni sayılan Batı dünyasının insanı da, ya tanrılar ailesine inanmakta, ya insanı-tanrılara tapınmakta, Baba-Tanrı'dan, Oğul-Tanrı'dan söz edebilmektedir. Ötede Yahudiler, Hazret-i Üzeyr'i Yahova'nın oğlu (tanrının oğlu) sanırken, Japonlar, Krallarını Güneş'in oğlu olarak vehmetmektedirler.¹¹⁵

3.2. GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA İSLAM'IN TEMEL KAVRAMLARI

Bugün medeni geçinen dinlerde bile yanlış inanışların var olduğu gerçeği bütün çıplaklığıyla ortadayken durum İslam dininin bu gibi durumlardan son derece uzak olduğu ve Allah'ı gerçek mânâda tanıtan sadece İslam dini olduğu aşikâr bir gerçektir.

Artık, dost ve düşman herkes itiraf etmelidir ki, yalnız İslamiyet'tir ki, putperestliğin kökünü kazımış, her türlü antropomorfizmi, animizmi ve şirki bertaraf etmiştir. Yüce dinimize göre Allah'tan başka ilah yoktur, benzeri ve ortağı düşünülemez, doğmamıştır ve doğrulmamıştır, birdir, eşi de, zıddı da yoktur. O, bize şahdamarımızdan daha yakın olduğu halde, beş duyumuz ve idrakimiz O'na sonsuzca uzaktır. Yani eserleri zahir Zatı ile beş duyumuzu ve idrakimize gizlidir. Louis de

¹¹⁴ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 83.

¹¹⁵ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 83.

Messignon'un da hayranlıkla belirttiği gibi, "İslam'da mihrap boş bir mekândır ve orada, her hangi bir obje ve sembol yoktur."¹¹⁶ Bu bağlamda Arvasi, tevhidin nasıl anlaşılması gerektiğini ise şöyle izah etmektedir.

3.2.1. Tevhid

Arvasi, tevhidin ne olduğunu ve tevhid inancının içinde neleri barındırdığını açıklamaya çalışmakla işe başlamaktadır. O, İslam dininin tevhid anlayışını anlatırken, Allah'tan başka ilah kabul etmemeyi, yaratılmış olan her şeyin Allah'ın birer ayeti ve birer mesajı olduğunu kabul etmeyi ve Allah'tan başka ilah kabul etmemenin Bir'i tanrılaştırmak olmadığı hususları üzerinde durmaktadır.¹¹⁷

İslam'da tevhid, Allah'tan başka ilah kabul etmemek, bütün sahte mabutları reddetmek, bütün mevcudatı ve mahlûkatı O'nun eserleri, fiil, isim ve sıfatlarının tecellileri olarak bilmek, yaratılmış bütün eşya âlemini, Yüce Allah'ın birer ayeti ve insan idrakine hitap eden birer mesajı olarak görmektir. Bütün varlık âlemi, varlığını, Yüce Allah'a borçludur ve O'nunla ayakta durmaktadır. Allah zahir ismi ile eşya ve varlıklarda zuhur eder ve fakat asla bir eşya ve varlığa hulul etmez. Bu sebepten, hiçbir yaratılmışı ilahlık yakıştırılamaz. Ulûhiyet, yalnız Yüce Allah'ın Zatı'na mahsustur. Biz, kesrette yaratılmışız, Vahdaniyet O'na aittir.¹¹⁸

İslam'ın gerçek bir tevhid dini olduğunu, Allah'tan başka ilah kabul etmemeyi savunurken İslam'ın Bir'i tanrılaştırmayı asla kabul etmediğini anlatan Arvasi konuyu İhlas suresiyle açıklamaktadır.

"De ki, O' Allah'dır, bir tekdir. Allah Samed'dir (her şey O'na muhtaçtır); O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) Doğurmamış ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey de O'nun dengi (ve benzeri) değildir." (İhlâs Suresi 1-4)

İslam tevhid dinidir. Bu Allah'ın birliğine inanmak, Allah'tan başka ilah kabul etmemek demektir. Yoksa Bir'i tanrılaştırmak değildir.¹¹⁹

¹¹⁶ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 83.

¹¹⁷ Arvasi, *İlm-i Hal* s. 30.

¹¹⁸ Arvasi, *İlm-i Hal* s. 31.

¹¹⁹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 44.

Bu bilgileri veren Arvasi, Allah'ın Ehad sıfatı üzerinde durarak konuyu daha anlaşılır kılmaya çalışmakta ve bütün peygamberlerin tevhid inancını savunduğunu, ayrıca tevhid hissinin bütün insanların fitratında var olduğunu söylemektedir.¹²⁰

Geçmişte yaşamış filozoflardan Pythagoras'ın düşüncelerini Orta Doğudan aldığı, matematiği ve geometriyi buralarda öğrendikten sonra Yunanistan'a döndükten sonra tevhid ve kesret fikrini açıklarken matematikten yararlandığını, Tanrının birliği yerine Bir'in tanrılığını söylemiştir. Bu bilgileri nakleden Arvasi, İslam dinindeki tevhid inancının temelini bu dönemden geldiği fikrini savunanlara ihlâs suresinin mealiyle cevap vermektedir ve bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

*“Ahad yani Biricik olmak ilahi isim ve sıfatların en önemlisidir. İslam'da Kelime-i Tevhid temel inançtır ve Allah'tan başka ilah yoktur demektir. Bütün peygamberler, bu temel inancı savunmuşlardır. Esasen, bu his, akl-ı selim sahibi olan her insanın fitratında vardır. Nitekim en eski çağlardan beri, ister fitratlardan gelsin, ister peygamber tebliğlerinden etkilensinler, zaman zaman bazı filozoflar da Allah'ın varlığı ve birliği konusunda fikirler serdetmişlerdir. Bunlardan biri de M.Ö.6. asırda Sisam'da doğan meşhur Yunan Filozofu Pythagoras'tır. Felsefe tarihçisi Alfred Weber'den öğrendiğimize göre, bu filozof, gençlik yıllarında Fenike'yi, Mısır'ı ve Babil'i gezdi ve orada Şark'ın ilahiyat sahasında düşüncelerini ve matematiğin vatani olan bu yerde, o zamandan en yüksek mükemmellik derecesine varmış olan geometriyi öğrendi. Dini, içtimai, felsefi ıslahat fikirleri ile dolu olarak 520'ye doğru Yunanistan'a dönüşünde bunları bir nevi tarikat kurmakla hakikat sahasına koydu.”*¹²¹

Arvasi'ye göre, bu bilgilerden anlaşılan, Pythagoras, düşüncelerinin temelini, Peygamberler yurdu diyebileceğimiz Orta-Doğu'dan almıştır. Bununla birlikte, pek çok Batılı fikir adamında gördüğümüz zaafa düşerek keyfiyeti anlamakta zahmet çekmiş ve tefekkürünü kemiyet üzerine oturtmuştur. Kendine göre, tevhid ve kesret fikrini açıklamak üzere, matematikten yararlanmak istemiştir. Allah'ın birliği şuuru yerine Bir'in tanrılığına inanmıştır. Şimdi bazıları kalkıp İslam tasavvufunun bu garip düşüncelerinden etkilendiğini söylemek hamakatini göstermektedirler. Oysa başta İhlâs

¹²⁰ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 31

¹²¹ Arvasi, *Akıl ve Gönlül*, s. 119.

sureti ile birlikte daha nice yüzlerce ayet ve hadis her türlü kemiyet hissinden arınmış olarak Allah'ın birliğini savunmaktadır. Ve İslam'da sayı olarak Bir'i tanrılaştırma küfürdür.¹²²

İslam dinindeki tevhid inancıyla felsefedeki monizmi birbirinden ayırmak için Arvasi, felsefedeki monist teorilerin tanımını yapmaktadır. Ona göre, bazılarının bilerek veya bilmeyerek, felsefedeki monizm kavramı ile İslam dinindeki tevhid imanını birbirine karıştırdıklarını, bu durumun cehaletten kaynaklandığını, değilse İslam'a ihanet olduğunu ortaya koymaktadır.¹²³

Bazıları, bilerek veya bilmeyerek, felsefedeki monizm kavramı ile İslam'ın tevhid imanını birbirine karıştırmaktadırlar. Oysa bu tutum, şayet gafletten ve cehaletten kaynaklanmıyorsa, doğrudan doğruya İslam'a ihanettir. Felsefede monist teoriler pek çoktur ve bunlar, mehzaz, mebd ve kaynak kabul edilen varlığın mahiyetine göre çeşitli isimler alırlar. Bunlara birkaç örnek verilebilir.¹²⁴

a. Materyalist monizm: Bunlara göre, bütün varlık tezahürlerini maddeye irca etmek mümkündür ve öyledir. Hayati ve ruhi dediğiniz bütün kıpırdanışlar da maddenin türevleri olmaktan öteye bir mânâ taşımazlar. Madde, tek ve gerçek varlıktır; ezeldir, ebedidir, hiçbir zaman yok olmadı ve yok olamaz ve mutlak varlık odur. Ondan başka mutlak varlık yoktur.¹²⁵

Arvasi, materyalist monistlerin bütün varlıkları maddeye irca ettirdiklerini, hayati ve ruhi dediğimiz bütün kıpırdanışlarında maddenin türleri olduklarını, maddenin tek ve gerçek varlık olduğunu ve maddenin ezeli, ebedi mutlak varlık olduğuna inandıklarını ifade etmektedir. Arvasi, enerjik monistlerin ise madde dâhil bütün varlıkların tamamının enerjinin çeşitli dönüşümleri olduğunu hatta tanrının bile enerjiden başka bir şey olmadığına inanmalarını eleştirmektedir¹²⁶.

Enerjetik monizm anlayışına göre, madde de dâhil bütün varlık tezahürlerini enerjiye irca etmek gerekir ve öyledir. Hayati ve ruhi dediğimiz bütün kıpırdanışlar,

¹²² Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 119.

¹²³ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 31.

¹²⁴ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 120.

¹²⁵ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 120.

¹²⁶ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 121.

enerjinin çeşitli dönüşümlerinden ibarettir. Enerjetiklerin çoğunluğu materyalist olmakla birlikte, içinde Allah'a inandıklarını söyleyenler de vardır. Böylelerine Tanrı sonsuz bir kuvveden (enerjiden) başka bir şey değildir.¹²⁷

İdealist monistler tanrının en yüksek ide olduğunu tabiatın gayesinin insan, insanın gayesinin ise bu yüce ide olduğuna inanmaktadırlar.

b.İdealist monizm: Böyle düşünenlere göre, Tanrı, en yüksek ide (fikir)dir. Tabiatın gayesi insan ve insanın gayesi bu yüce ide'dir. Biz, bir gölgeler âleminde yaşamaktayız, asıl maksadımız, ideler âlemine yükselmek ve En Yüce İde'ye ulaşmaktır.¹²⁸

c.Spiritüalist monizm: Bunlara göre, mutlak varlık, ne maddedir, ne enerjidir, ne de fikirdir. O, âlemşümül bir ruhtur. Her türlü varlık tezahürü bu ruha irca edebilir. Madde ve enerji âlemi, uyuşuk bir ruhtan başka bir şey değildir. Tanrı, bu âlemleri kuşatan ve hareket ettiren, ona biçim ve şekil veren bu âlemşümül Ruh'tur. Tanrı, bu âlemin Ruhu'dur ve her şey de o ruhun tezahürüdür.¹²⁹

Arvasi, panteist monistlerin tanrının her şey olduğunu, insanın gördüğü her şeyin tanrıdan başka bir şey olmadığını, her şeyin tanrının bir parçası olduğuna inandıklarına değinmektedir.

d.Panteist monizm: Bu görüşü savunanlara göre, Tanrı her şeydir. Bu gördüğümüz varlıklar ve varlık tezahürleri, tanrıdan gayri şeyler değildir. Her şey tanrıdan bir parçadır. Yaradan ve yaratılmış gerçekte aynı şeydir. Tanrı ile âlem farklı şeyler değildir. Tanrı yarattıklarına hulul ederek (karışarak) varlığını belli eder.

Arvasi, bu monist görüşlerden hiç birinin İslamî olmadığını ve tasavvufun bunlardan hiç biriyle bağdaşmayacağını, ancak İslam âleminde Ehl-i Sünnet dışı görüşlerin bunlardan etkilenmiş olabileceğini de ortaya koymaktadır.¹³⁰

¹²⁷ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.120.

¹²⁸ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.121.

¹²⁹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.121.

¹³⁰ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.121.

3.2.1.1. Tevhid'in Psikolojik Temelleri

Arvasi, tevhidin psikolojik temellerini insan idrakinin kaostan korkması, insan psikolojisi yenilik kadar nizam ve istikrarı da aramasına, insan duyularının insana çokluğu telkin etse bile şuurun birlik aramasını yani tevhid inancının insanın doğasında olduğuna inanmaktadır.

İnsan idraki, kaos (nizamsızlık)tan korkar ve ürker. Kaos bir bakıma, kesretin - yani çokluğun- karma karışık bir idrakinden ibarettir. Oysa insan zihninin buna tahammülü yoktur. Âdemoğulları, psikolojik bir zaruret olarak yenilik kadar, nizam ve istikrar da arar. Bu arada, anlarlar ki, nizam ve istikrar için kesret âleminin bir tevhid prensibine ihtiyacı vardır. Çünkü nizam, çoklukta birlik aramaktır. Kesreti nizama sokmak için, onu, bir varlığın veya bir prensibin etrafında toplamak gerekir¹³¹.

Psikologlar ortaya koymuşlardır ki, duyularımız çokluğu bize telkin etse bile, şuurumuz birlik arar. Yani, insan idraki çok ile Bir'in arasına konmuş bir köprü gibidir. Şuurumuzun ilk işi, duyular vasıtası ile kendine ulaşan ve çokluk ifade eden verileri, kaostan, çelişkilerden ve kör tesadüf fikrinden kurtarıp Birlik ipi (İslami tabirle Hablullah) etrafında, salkım salkım toplayarak nizama sokmak ve sonra da bütün tezahürlerini âlemşümül bir prensibe, kanuna ve varlığa bağlamaktır. İşte her türlü monizmin temelinde yatan psikolojik ihtiyaç budur.

Arvasi'ye göre materyalisti de, enerjestiği de, spiritüalisti de, idealisti de, panteisti de, müslümanı da bu tevhidi arama fitratını taşır. Topyekûn beşeriyet, kesretten ve düalizmden kaçır ve her şeyi Bir ile izah etmek ihtiyacı ve yaradılışı içinde hareket eder.¹³²

Arvasi, farklı toplumlarda farklı biçimlerde ortaya çıkan tevhid kavramını toplumların birbirinden aldıklarını savunmak yerine tevhid fikrinin insanların fitratlarında var olduğuna vurgu yapmaktadır.

Arvasi'ye göre, farklı cemiyetlerde, farklı çevrelerde, farklı biçimlerde ortaya çıkan tevhid kavramını birbirinden aktarma ve alma görüşler olarak ele almak yerine,

¹³¹ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 30.

¹³² Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 122.

onu beşerin fitratı ile açıklamak daha doğru olacaktır. Bu gün bozuk dediğimiz ve bozulmuş dediğimiz birçok din ve inanç sisteminde, yer yer doğrulara ve hatta peygamber tebliğine, velilerin ağzından çıkan hikmetlere benzer sözlere rastlanabilir¹³³.

Bütün bunları insanoğlunun tabiatından fıskıran tevhid özlemine ve oralardan gelmiş geçmiş peygamberlerin ve velilerin tebliğ ve sözlerine bağlayabilirsiniz. Bundan dolayı, yüce dinimizin ve ondan kaynaklanan tasavvufun bazı hükümlerine benzer sözlere, başka din ve felsefelerde de rast gelebiliriz. Bu, onları, oradan aldığımız mânâsına gelmez. Unutmamak gerekir ki, yanlışlar içinde kıvranan bazı kişi ve zümreler, bazen doğru ve güzel şeyler de söylerler. Arvasi, bu görüşünü desteklemek için İmam-ı Gazali'den alıntı yaparak desteklemektedir. İmam-ı Gazali, *El-Munkız* adını verdiği eserinde: “*Mesela Hristiyanlar da ahiret gününe inanıyorlar diye biz inancımızdan vaz mı geçeceğiz? Bütün beşeriyetin sözlüğünde İlah kelimesinin karşılığı var diye, biz bu kelimeyi kullanmayacak mıyız?*”¹³⁴

3.2.2. Nübüvvet

Arvasi İslam dininde aklın önemli bir yer işgal ettiğini ancak doğruyu bulmak ve sahte tanrıları ayıklamak için insanın mutlaka vahye ihtiyacı olduğunu, dolayısıyla Allah'ın bütün toplumlara Peygamber gönderdiğini, daha sonra yaptıklarından dolayı onları hesaba çekeceğini Kur'an-ı Kerim'den ayet mealıyla anlatıyor. Daha sonra Arvasi, Allah'ın peygamber gönderdiği toplumların neden yanlış inançlar içine düştüğünü, neden sahte tanrılara tapındıklarını Yahudilerin durumunu örnek göstererek açıklamaktadır.

Akıl, bir bakıma, yanlışlar yaparak doğruya ulaşmanın vasıtasıdır. İslam'ın akla çizdiği sınıra göre, akıl, vahyin ışığında, Yüce Allah'a doğru yol alırken sahte tanrıları ayıklamanın ve yanlışları söküp atmanın aracıdır. Yüce dinimiz, tekrar tekrar düşünmeyi ve akıl yürütmeyi emrettiği halde, yine aynı ısrarla, beşeriyetin peygamberlere ve vahyin aydınlığında muhtaç olduklarını da belirtir. Kesin olarak biliyoruz ki, peygamberler gönderilmese idi ve vahyin yardımı ile gerçekler dile getirilmese idi semavi dinler olmaz, insanlar, batıl inançlar içinde çırpınır dururlar ve

¹³³ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 63.

¹³⁴ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 123.

yaptıklarından sorumlu olmazlardı.¹³⁵ Arvasi, bu görüşünü şu ayet mealiyle desteklemektedir: “Biz, bir peygamber gönderinceye kadar, azap ediciler değiliz.” (el-İsra/ 15)

Arvasi, peygamberlerin seçkin insanlar olduklarını, onlarda akıl ve zekânın çok yüksek seviyede olduğunu ancak peygamberlik makamının aklın ve akla bağlı düşüncenin çok üstünde olduğunu, peygamberlerin zekâlarının vahiyle birleşerek akl-ı külle nasıl dönüştükleri hususlarını irdelemektedir.¹³⁶

Arvasi’ye göre, peygamberler, seçkin insanlar olarak yaratılmışlardır. Onlarda, akıl ve zekâ, en yüksek seviyededir. Bununla birlikte, peygamberlik makamı, aklın ve akla bağlı düşüncenin çok üstündedir. Peygamberlerde akıl, vahiy ile bütünleşerek akl-ı külle dönüşür ve yanılmaktan kurtulur. Cenab-ı Hak, dinini öğretmek için her kavme peygamber göndermiştir.¹³⁷

Ancak, Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s.) âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. (el-Enbiya/107) “De ki, ey insanlar! Ben sizin hepinize (gönderilen) Allah Resulüyüm.” (el-Araf/158)

Arvasi’ye göre şeraitleri farklı olsa da bütün peygamberler aynı iman ve itikat esaslarını tebliğ ettiler ve savundular. Hepsini salât ve selam ile anmamızı yüce ve mukaddes kitabımız Kur’an-ı Kerim emretmektedir:

“Bütün peygamberlere selam olsun.” (es-Saffat/181)

Arvasi, Musa (a.s.) da “Ve Biz Allah’a aidiz ve yine O’na dönücüleriz.” (el-Bakara/156) ayetlerindeki sırlara vakıf olduğunu ifade eder. Ona göre, Yüce bir peygamber olarak Musa aleyhisselam, dinin zahiri ve batını bütün sırları ile donanmıştır.¹³⁸

Arvasi, bugünkü Musevilerin durumlarını anlatırken hak peygamber olan Hz. Musa’nın öğretilerini ve Allah tarafından gönderilen dört büyük kitaptan biri olan

¹³⁵ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s. 55.

¹³⁶ Seyyid Ahmet Arvasi, *Kendini Arayan İnsan*, Bilgeoğuz, İstanbul 2009, s.61.

¹³⁷ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s.115.

¹³⁸ Arvasi, *Akl ve Gönül*, s.115.

Tevrat'ı tahrif ettiklerini, bunların yerlerini hahamların düşüncelerinin aldığını hatırlatmaktadır.

Arvasi'ye göre Hz. Musa'dan sonra gelen ve O'nun dininden olduğunu söyleyen sahtekârlar, küçük dünyevi menfaatleri ve ihtirasları sebebi ile Hak yoldan saptılar, mukaddes kitaplarını ve tertemiz dinlerini tahrif ettiler. Musa (a.s.) dininin yerini hahamların düşünceleri almaya başladı. Yalnız şeriatı ile değil tasavvufu ile de Musevilik mahiyet değiştirmeye yöneldi. İşte Yahudi Kabalizmi bu zeminde doğdu. Buna Yahudi mistisizmi de diyebiliriz. Bu yolu savunanlara göre, İslam'ın bütün âlemlerin Rabbi olarak bildirdiği Yüce Allah, sadece Yahudilere ait olup adı Yahova idi. Yahova yalnız Yahudi Cemaatinin milli ilahı değil, aynı zamanda o kavmin ortak ruhudur da... Bütün Yahudiler, O'nun oğulları olarak O'ndan geldiler, yine O'na döneceklerdir.¹³⁹

3.2.3. Ahlak

Arvasi'ye göre, psikolojik, sosyolojik ve metafizik bir problem olarak ahlak, insan hayatının en önemli konularından biridir ve sadece insan için vardır. Diğer canlıların hayatlarında düzen ve dayanışmada bulunmamasına rağmen, ahlaktan söz edilmesi mümkün değildir.¹⁴⁰

Ahlak konusunun şuur problemi ile iç içe olduğunu belirten Arvasi, şuurun, bir otokritik güç olarak insanda irade ve sorumluluk fikrini oluşturduğunu, şuurun yokluğu halinde irade ve sorumluluğun da olmayacağını ifade etmektedir. Ona göre şuur sahibi bir insan mükemmelleşmek iradesine de sahiptir. Ahlaki davranış, şuurlu ve zaruri olan bir mükemmelleşme iradesidir.¹⁴¹ Şuur ile hareket eden insanlar bir ahlak kahramanı olmasalar bile, mutlaka bir ahlaki endişe taşımaktadırlar.¹⁴²

¹³⁹ Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s.115.

¹⁴⁰ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 101; Şuayb Özdemir, *Asrın Yesevisi, Seyyid Ahmet Arvasi*, Arı Sanat Yay., İstanbul 2006, s. 106-110.

¹⁴¹ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 101-103.

¹⁴² Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 327-328.

Arvasi bu düşüncesiyle, ahlak felsefesinde pragmatizmin karşısında yer alarak ve “Mutlak iyi”nin aşkına iyiliği tercih etmeyi isteyerek Kant’ın ahlak anlayışına yaklaşmaktadır.¹⁴³

Arvasi, ahlakın gücünün “evrensel ve mutlak” olduğu ölçüde artacağı, “mahalli ve itibari” olduğu ölçüde azalacağı düşüncesine sahip olmakla beraber, teorik bir ahlakın başarı şansının olmayacağını, ahlak eğitiminin ister istemez pratik olması anlayışına bağlı oldukları halde, sosyologlar pratik ahlak töreleri göstermektedir. Ancak töreler de gerçekçi, pratik ve etkili olmalarına rağmen, dar ve mahalli kaldıkları sürece yetersiz kalmaktadır. Oysa insanların, hem gerçekçi, hem pratik, hem etkili, hem de evrensel bir ahlak anlayışına ihtiyaçları vardır.¹⁴⁴

“Genel olarak ahlak duygusu, egomuz ile sosyal normlar arasındaki bir ahenk veya çatışmanın meydana geldiği heyecanları ifade eder.” diyen Arvasi, ahlakı, cemiyetin din ve töresinden bağımsız olmayan bir sosyal müessese olarak kabul etmektedir.¹⁴⁵

Felsefecilerin ahlak anlayışının teorik olduğunu, töresel ahlakın ise sınırlı ve mahalli kalabileceğini ileri süren Arvasi, ahlakı sosyal normlardan, toplumun din ve geleneklerinden teşekkül eden bir temele yerleştirmektedir.

Arvasi, ahlak konusunu işlerken vicdan kavramına da değinmektedir. Ona göre vicdan, içinde doğup büyüdüğümüz toplumun din ve töresi ile biçimlenerek, küçük yaştan itibaren olgunlaşmış bulunmaktadır. Vicdan, psikolojik dinamikleri itibarı ile ferdi bir özellik taşımakla beraber, esasen sosyal bir değerdir. Bu sebepten, din ve töre ile zıtlaşan teorik bir ahlak sistemi, kendini ne surette empoze ederse etsin, vicdanımızı etkilemez ve böyle bir ahlak sisteminin hükümlerini ihlal ettiğimizde vicdanımızda bir kaygı duymayız ve vicdan azabı çekmeyiz. Oysa ahlak, her şeyden önce, vicdanda kaygı uyandırdığında, din ve töre bu konuda gerçekten başarılı olarak ifade edebilir.¹⁴⁶

Görüldüğü gibi Arvasi, teorik olarak ortaya konan ahlak sistemlerini değil, toplumun din ve töresiyle uzlaşan ahlak anlayışını önermektedir. O, vicdanla ahlak arasında abağlantı kurmakta, vicdanın sosyal yönüne işaret etmekte, toplumun

¹⁴³ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.253.

¹⁴⁴ Arvasi *Türk-İslam Ülküsü*, I, 322-323.

¹⁴⁵ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 330.

¹⁴⁶ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 331.

benimsediği inanç ve geleneklere ters düşen ahlakın vicdanda kaygı uyandırmayacağına vurgu yapmaktadır.

Mütecanis toplumlarında, dinin helal haram tarzında ortaya koyduğu normların, ahlakın iyi kötü biçiminde sıraladığı normlara paralel olduğunu söyleyen Arvasi'ye göre, bir Müslüman Türk'ün vicdanı, din ve töresi ile kaynaşarak teşekkül etmektedir.¹⁴⁷

Arvasiye göre milletlerin tarihi incelendiğinde sosyal ve ekonomik yapıdaki değişikliklere rağmen, din ve ahlakın binlerce yıl kendini koruyabildiği görülecektir.¹⁴⁸ Bu noktada ahlak eğitiminin gerekliliğine değinen Arvasi, ahlakı insan hayatının vazgeçilmez yönlerinden biri olarak tanımlamaktadır.¹⁴⁹

Buna göre Arvasi, toplumdaki din kurumundan bağımsız bir ahlak anlayışı düşünmemektedir.

Arvasi ahlak eğitiminden hareketle, bilmek ve yapabilmek kavramlarıyla ilgili tartışmalar üzerinde durmaktadır. Ona göre bazıları, ahlak eğitiminin bilmek değil yapabilmek demek olduğunu, bu sebepten ahlakın okullarda okutulacak bir ders biçiminde alınamayacağını, ahlakın bir cemiyet işi olduğunu, kitaplarla, söz ve nasihatlarla başaramayacağını savunmaktadır. Bazıları da bu düşünceye karışı çıkarak, ahlak eğitimi yapabilmek için bilmek gerektiğini, insan hayatında kitapların, söz ve nasihatın olmadığını, bu sebepten okullarda yetkili ve örnek şahsiyetlerin okutacağı bir ahlak dersleri programının faydalı olacağını belirtmektedir.¹⁵⁰

Arvasi çeşitli çevrelerce uzun müddet ülkemizde tartışılmış olan bu meselenin, diğer ülkelerin bazılarında da görüldüğü üzere öğretim kademelerimize ahlak dersi konulması ile sonuçlandığını ifade etmektedir.¹⁵¹ Nitekim 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında 'Din Kültürü ve Ahlak Öğretimi' bir bütün kabul edilerek, din ve ahlak eğitim ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimi altında yapılacağı ve bu derslerin ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında yer alacağı belirtilmiştir.

¹⁴⁷ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 332.

¹⁴⁸ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 333.

¹⁴⁹ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 338.

¹⁵⁰ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 61.

¹⁵¹ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 338.

Arvasi, ahlak eğitiminin anayasal zorunluluk haline getirilmesini olumlu bir karar olarak görmektedir. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin, devletin temel niteliklerini korumak ve ortak beşeri değerleri de dikkate almak şartı ile ahlak derslerinin din ve törenin esas alınarak okutulması isteğine, yani Türk-İslam kültür ve medeniyetine dayalı bir ahlak eğitim ve öğretimini uygun gördüğüne, bunun da realist bir anlayışı ifade ettiğine işaret etmektedir. Ona göre devlet ahlak eğitimine önem vermekle teorik ve felsefi spekülasyonlar yerine din ve töremizden kaynaklanan Türk-İslam kültür ve medeniyetinin pratik, denenmiş ve asırlar boyu faydası görülmüş normlarını hedef almış bulunmaktadır.¹⁵²

Arvasi, ayrıca Tanzimat ile başlayan 'kültür ikizleşmesi' problemine, yani bir tarafın ahlak eğitiminde dini ve milli değerlerimizin ele alınmasını savunduğu, diğer tarafın teorik ve beynelmilel bir ahlak tezinin etrafında dolaşp durduğu döneme tenkitler getirmektedir.¹⁵³

Arvasi, okullarda verilen ahlak eğitiminde şu hususlara dikkat edilmesini istemektedir.

a.Türk milli eğitimi, ahlak derslerine gereken önemi vermeli, ahlak eğitimi milletimizin vicdanında yatan değerlere bağlı olarak yapılmalıdır. Ahlak eğitiminde dini ve milli ahlak telakkilerimiz dikkate alınmalıdır.

b.Okullarda verilen ahlak dersleri, milli ve dini hayatımızın desteklediği değerlere ters düşmemelidir.

c.Ahlak, teori değil, bizzat milletin yaşadığı ve yaşamak istediği iyi haller olarak pratiktir. Uygulanması mümkün olmayan felsefi doktrinler, milli ve dini hayatımızın yoğurduğu vicdanlara, heyecan ve hassasiyet uyandırmayan felsefi kanaatler olarak sadece yük olur, fayda değil zarar verir.

d.Bir ahlak felsefesi teoride gerekli olabilir, ancak bu milli ve dini ahlakla çatışarak ve milli vicdanı tahrip edici biçimlerle tezahür edemez. Bir ahlak felsefesi yapılabilir, ancak bundan norm çıkarmak mümkün değildir. Teorik bir ahlak felsefesi, milli ve dini ahlakı geliştirici, besleyici, destekleyici ve onlarla işbirliği yapıcı nitelikte olursa elbette faydalı olur.

¹⁵² Arvasi, *Akıl ve Gönül*, s. 77.

¹⁵³ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 338.

e.Ahlak eğitimi yapmakla görevlendirilen öğretim kadrosu ve kişiler, öncelikle milli ahlakı yaşamalı, yaşatan değerleri benimsemelidir.¹⁵⁴

Arvasi'nin ahlak eğitimine yönelik geliştirdiği önerilere baktığımızda şu hususların ön plana çıktığını görmekteyiz:

Ahlak eğitimi milli ve dini değerler doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Ahlak bir teoriden ibaret olmayıp, aksine bir uygulama alanıdır. Ahlak eğitimi veren öğretim kadrosu, iyi bir ahlak eğitimine tabi tutulmalı, ahlak bilincine sahip kişiler olarak yetiştirilmelidir. Ahlak eğitiminde bir takım felsefi düşüncelere yer vermekten ziyade, toplumun inanç ve geleneklerine ağırlık verilmelidir.¹⁵⁵

3.3. GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA İSLAM VE DİN EĞİTİMİ

Arvasi'nin bu konudaki görüşlerine geçmeden önce din eğitimiyle ilgili yapılan bazı tanımlara yer verebiliriz.

Din eğitimi: insanın dini davranışını planlı olarak müspet ve istenilir bir şekle sokmayı amaçlayan, bunu yaparken de insandaki dindarlık kabiliyetini sağlam ve doğru dini kültürü uyandırıp geliştiren kişide sağlıklı bir ruhi yapı ve vicdan oluşturmayı, onda hayata ve olaylara daha geniş açıdan bakabilmeyi, Allah huzurunda oluşan benliğin burada arınarak, yaratıklara sevgi ve saygıyla dönmesini sağlamaya çalışan eğitim sistemidir.¹⁵⁶

Din eğitimi, “Ferdin çeşitli terbiye edici vasıtalarla ruhen ve manen geliştirmek suretiyle, Allah'ın buyruklarına boyun eğecek hale getirilmesi ve bununla ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi ve özümsemesidir.”¹⁵⁷

Din eğitimi, “Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir.”¹⁵⁸

İlk iki tanımda daha ziyade din ve inanç kavramları ön plana çıkmaktadır. Son tanımın kapsam alanına ise, formal eğitim girmekte ve bu tanımda olgusal ve betimleyici bir yaklaşım söz konusu olmaktadır.

¹⁵⁴ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 339.

¹⁵⁵ Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, s. 92-93.

¹⁵⁶ Selahattin Parlador. *Din Eğitimi Ders Notları*, D.E.Ü. Fakültesi, İzmir 1985-1986, s.2.

¹⁵⁷ Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları, Adana 1998. s.52; Şuayip Özdemir, *Asrın Yesevîsi Seyyid Ahmet Arvasi*, Arı Sanat Yay., İstanbul 2006, s. 110-129.

¹⁵⁸ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pagem Yayıncılık, Ankara 2001, s. 25-26.

Din eğitimi sistemimiz içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Din eğitimi eğitimin ayrılmaz bir parçası olup, eğitim faaliyetleriyle iç içedir. Eğitim faaliyetleri örgün ve yaygın olmak üzere iki şekilde yürütülmektedir.

Örgün eğitim, belirli bir çağdaki nüfusa nitelik kazandırmak ve üst okula hazırlamak amacıyla verilen okul içi eğitimidir

Arvasi'ye göre örgün eğitim, “Bir toplumsal vakıa olarak cemiyet hayatında plansız ve sistemsiz olarak devam eden eğitimin, milli ve çağdaş ihtiyaçlara göre bir plan, sistem, teşkilat ve kadroya kavuşturulmasıdır.”¹⁵⁹

Din eğitimin sosyal bir gerçek olarak niteleyen¹⁶⁰ ve milli hayatımızda dini bütünleyici yönüne dikkat çeken¹⁶¹ Arvasi, din eğitimine yönelik orijinal düşüncelere sahiptir.

Arvasi, din eğitiminin sosyal hayat içinde yaygın eğitimin önemli bir parçası olduğu görüşündedir. Ona göre “genç nesiller, aileleri içinde doğup büyürken Müslüman Türk Milletinin vicdanında taşıdığı ve hayatına tatbik ettiği dini değerleri, ocak başı sohbetlerinde besler, camilerdeki vaazlar ve köy odasındaki konuşmalarla geliştirirler. Sahabi cenkleri, evliya menkıbeleri, Yunus Emre ilahileri... Ezan ve kametler okunarak evlatlarına isim verilmesi gibi faaliyetleri hepsi din eğitimi gayesiyle yapılmaktadır.”¹⁶²

Fakat Arvasi, yaygın din eğitiminin sistemsiz, plansız ve programsız olduğunu, bir takım ehliyetsiz kişilerinin dine zarar verdiğinin ve bu durumda daha tehlikeli sonuçlar doğurduğunu ifade etmektedir.¹⁶³

Bu yüzden o, örgün eğitim içerisine ciddi bir din eğitimi yapılmasına taraftardır. Zira örgün din eğitimi, yaygın din eğitime nazaran sistemli, planlı ve bir program dâhilinde yapılan eğitimidir.

Arvasi, din eğitiminin insanın en tabii hakkı olarak görmekte, böyle bir eğitim hem fert hem de toplum açısından son derece gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu konudaki görüşünü şu şekilde ifade etmektedir.

¹⁵⁹ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 362.

¹⁶⁰ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 381.

¹⁶¹ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 387.

¹⁶² Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 381.

¹⁶³ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 382.

“ Din eğitim ve öğretimi, sadece insanın temel hak ve hürriyetlerinden biri olduğundan hukuki bir zaruret olarak yerine getirilmesi gereken bir vazife telakki edilmelidir. Din eğitim ve öğretimi, bir taraftan ferdi vicdanları yücelmesi, insanın beden ve ruh sağlığı açısından huzuru, diğer taraftan bizzat cemiyetin düzen ve dengesiyle devletin selameti açısından gereklidir.¹⁶⁴

Eğitimcilerin ifade ettiği üzere din eğitimi bireylerin hem sorumluluk duygusuna sahip olabilmeleri ve hem de toplumsal düzenin sağlanması açısından son derece önem taşımaktadır. Arvasi'nin hem bireyin huzuru hem de toplumun düzeni açısından son derece gerekli gördüğü din eğitimi, ülkemizde bugüne kadar değişik aşamalar geçirmiştir. Belli bir dönem din eğitimi ihmal edilmiş, bunun sonucu olarak fertler dini tahsil ve terbiyeden mahrum bırakılmışlardır. Din eğitiminin ihmal edildiği dönemde eğitim ve öğretim faaliyetleri içerisinde yer alan Arvasi, bu yüzden haklı endişelerini ortaya koymuştur. O, din eğitimi verilmeyen gençliğin manevi bir boşluğa düştüğünü ve yanlış yollara sürüklendiğini, din eğitiminden mahrum kalan halkın yanlış dini inanışlara ve hurafelere yöneldiğini bir eğitimci olarak bizzat müşahade etmiştir¹⁶⁵.

Arvasi, artık din eğitiminde yaşanan ihmale son verilmesini, ciddi, samimi ve dosdoğru bir din eğitiminin hayata geçirilmesini istemektedir. Ona göre din sahası hem cehaletin, hem de istismarcıların elinden kurtarılmalıdır. Yanlış bir laiklik politikasıyla devlet, dinin yanlış anlatılmasına ve istismar edilmesine karşı ilgisiz kalmamalı, bilakis devlet dinin dosdoğru anlatılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olacak ortamı hazırlamalıdır. Arvasi, devletin dine karşı kayıtsız kalmasının ve hakiki bir din eğitiminin hayata geçirilmeyişinin halk açısından çok tehlikeli sonuçlar doğuracağına inanmaktadır. O, bu hususu şu şekilde ifade etmektedir¹⁶⁶:

“Din hakaret görürse, onun açık veya gizli savunucuları meydana çıkar. Resmi din eğitim ve öğretimi yasaklanır veya ihmal edilirse gayri resmi din eğitim ve öğretimi başlar. İmam-Hatip Liselerini, İlahiyat Fakültelerini, Kur'an Kurslarını, dini basın ve yayını yasaklarsanız, fonksiyonel müesseseler inkâr ve ihmal edilemeyeceğinden, yerine hemen gayri resmi olarak gizlileri kurulacaktır.¹⁶⁷”

¹⁶⁴ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 387.

¹⁶⁵ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, III, 319.

¹⁶⁶ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, III, 320.

¹⁶⁷ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, III, 323.

Arvasi'ye göre gerçek, güçlü, sağlam, samimi ve ciddi bir din eğitiminden ve onu destekleyen müesseselerden mahrum bırakılan bir ülkede dini hayat da, cemiyet de, devlet de büyük zarar görür. Devlet, kendi cemiyetine ve kendi sosyal müesseselerine sahip çıkmazsa, o zaman “sahte mürşitler” ve “din tüccarları” piyasayı doldurur. İşte o zaman “politikacı” bu sahayı istismar eder. Gençler ve kitleler, mukaddes dinin saf ve berrak kaynaklarından uzak kalır, din adına yalan yanlış batılların pençesine düşer. Dini hayatımızı kurtarmanın ve cemiyeti yeniden aynı inanç ve ahlak değerlerinde toplamanın ve Türk-İslam medeniyetini yeniden diriltmenin yolu, samimi, ciddi ve yeterli bir din eğitiminden geçer.¹⁶⁸

Ciddi, samimi ve milli vicdanı tatmin edici bir biçimde din eğitimi ve öğretiminin planlanmasını vurgulayan Arvasi, ihmal edilen din eğitimi ve öğretiminin, her diri ve canlı müessese gibi, yer altına çekilip, istenmeyen gelişmelere kaynaklık edeceği, dini birlik ve insicamı bozacağı, bunun sonucu olarak farklı ve gizli dini gruplar ve akımların teşekkül edeceği, bu durumun ise milli bütünlüğü zedeleyerek toplumsal çözümlere sebep olacağı kanaatindedir. Görülüyor ki eğitimcimiz devletin dini müesseselere sahip çıkması ve halkına gerçek mânâda ve dinin özüne uygun bir din eğitimi vermesine taraftardır. Ülkemizde özellikle son dönemlerde din adına ortaya çıkan bazı sahte şahsiyetlerin halkımızın kafasını karıştırmaları, sergiledikleri son derece olumsuz ve dine aykırı tavırlar, Arvasi'nin görüşlerinde son derece isabet kaydettiğini göstermektedir.

Devletimiz insanların dini doğru anlamalarına ve dengeli bir din anlayışına sahip olmalarına imkân sağlamalı ve bu alanda uzman kişilerin görüşlerini dikkate almalıdır. Bu mânâda özellikle İlahiyat Fakültelerimizde görev yapan bilim adamlarımızın, halkımızı din? konularda aydınlatmak, dini batıl inanç ve hurafelerden uzaklaştırmak ve halkı dini açıdan ehliyetsiz kişilerin elinden kurtarmak konusunda din adamlarımızı çok büyük görevlerin beklediği kanaatindeyiz. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığını, müftü, vaiz ve bütün diğer din görevlileriyle birlikte halkı din konusunda aydınlatmak hususunda büyük sorumluluklar beklemektedir.

Arvasi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın doğru yapılanması ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: “Her şeyden önce Diyanet Teşkilatı gerçekten bu

¹⁶⁸ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, III, 325.

işin ehli olan, ilmi ve ahlakı ile tanınmış ihlâs sahibi mü'min kişilerden ve milli şuuru uyanık kimselerden kurulmalıdır. Bu teşkilat, politik endişe ve müdahalelerden uzak tutulmalıdır. Din görevlileri, behemehâl küçük politik hareketlerden ve particilikten korunmalıdır.”¹⁶⁹

Arvasi'nin din görevlilerine yönelik düşünceleri yanında camilerle ilgili görüşü de şu şekildedir:

“Mabetlerimiz halkımıza aktüalitemizle ilgisiz, kuru ve hayatiyetsiz vaazlar veren, yaşayanlardan ziyade ölüleri ilgilendiren müesseseler olmaktan kurtarılmalıdır. Mabetler hayat, ilim ve aktüalite ile dolmalı, ölü ruhları ve beyinleri diriltici tesirlerin meydana olmalıdır. Mabet millete yaşama gücü ve dinamizm vermelidir.”¹⁷⁰

Arvasi'nin camilerin gerçekleştireceği fonksiyonla ilgili olarak ortaya koyduğu bu düşüncesinin hayata geçirilmesinde din görevlilerini büyük sorumluluklar beklemektedir. Çünkü din görevlileri camiler vasıtasıyla devamlı bir şekilde halkla iç içe bulunmakta, onları dini konularda aydınlatmakta ve halkın doğru, gerçek ve dinin özüne uygun olana ulaşmasında, birlik ve beraberliğin ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında önemli görevler üstlenmektedirler. Arvasi'nin din görevlilerinin mesleğinin ehli olan kimselerden teşekkül etmesi ve particilikten uzak durmaları yönünde yukarıda ifade ettiğimiz düşüncesi bu açıdan oldukça önem taşımaktadır.

Arvasi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanıyla ilgili ayrıca şu önerilerde bulunmaktadır:

a. Gerek okullarda, gerekse yetişkinler eğitimi olarak ele alınacak din eğitim ve öğretimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sorumluluğu altında ilgililerle kurulacak işbirliği ile sağlanmalıdır.

b. Din eğitimi ve öğretimi müfredatı ile ilgili ders kitaplarının hazırlanmasında, okutulmasında, hatta müfredat ve muhtelif okullardaki programların tespitinde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı sürekli işbirliği halinde bulunmalıdır.

c. Her kademedeki okullarımızda okutulacak din dersleri hem sayıca, hem de kalitece artırılmalıdır.

¹⁶⁹ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü*, I, 388-389.

¹⁷⁰ Seyyid Ahmet Arvasi, *İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri*, Doğan Güneş Yay., İstanbul 1965, s. 13.

d. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliği ile hem yetişkinler, hem de çocuklarımız için Kur'an-ı Kerim kursları açılmalı, orta dereceli okullarda Kur'an-ı Kerim dersi okutulmalıdır.

e. Din dersleri sadece teorik bilgi vermemeli, haftada bir saat veya gerektiğinde uygulama da yaptırılmalıdır.

f. Din eğitimi ve öğretiminde görev alacak kimseler Diyanet Teşkilatını onay alınmak suretiyle tayin edilmelidir.¹⁷¹

Görüldüğü gibi Arvasi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanını daha da genişletmektedir. Örgün din eğitiminin sadece Milli Eğitim Bakanlığı'na yürütülmesine karşı çıkmaktadır. Bu mânâda Milli Eğitim Bakanlığı ile bu kurum arasında sürekli işbirliği yapılmasını, din eğitimi müfredat programının belirlenmesinde ve bu müfredata uygun kitapların hazırlanmasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın etkin bir şekilde yer almasını istemektedir¹⁷².

Arvasi, devletin azınlıkların din eğitim ve öğretim işini cemaatlara bırakmış olduğu halde, İslam dini ile ilgili eğitim ve öğretimi cemaatlara bırakmayarak bizzat üstlenmesini doğru bir karar olarak görmektedir. Ona göre Türkiye Cumhuriyeti, din eğitim ve öğretimini cemaatlara bırakmayıp bizzat yapmakla, hem devleti, hem halkını ve hem de dini tehlikelerden korumak istemiştir.¹⁷³ Fakat Arvasi, devletin din eğitim ve öğretimini cemaatlara bırakmayıp bizzat ve isteyerek yüklendiğine göre, üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Din eğitimi ve öğretiminin nasıl yapılacağıyla ilgili olarak; 1982 Anayasasının 24. maddesinde şu ifadeler yer verilmektedir:

“Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetimi altında yapılır Din Kültürü ve Ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.”¹⁷⁴

Arvasi'ye göre anayasanın din eğitimiyle ilgili bu açık emrine rağmen uygulama yarımdır ve eksik bir din eğitimi verilmektedir

¹⁷¹ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 389-390.

¹⁷² Özdemir, *Asrın Yesevîsi*, Seyyid Ahmet Arvasi, s. 110-129.

¹⁷³ Seyyid Ahmet Arvasi, *Hasbihal*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008, V, 377.

¹⁷⁴ Arvasi, *Hasbihal*, V, 378.

“Şu andaki uygulama kelimenin tam mânâsıyla yarımıdır. Yani, okullarımızda din kültürü verilmekte, fakat din eğitimi ihmal edilmektedir. Anayasa’nın bize ve çocuklarımıza tanıdığı bu hak yerine getirilmelidir. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığımız ihtiyari din eğitimi gerçekleştirmek üzere ek zaman ayırarak ve ek program yaparak derhal bu işe el koymalıdır. Devletimiz, din eğitim ve öğretimi cemaatlara bırakmayıp bizzat ve isteyerek yüklendiğine göre sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır. Meselenin kaldırılacak tarafı yoktur.”¹⁷⁵ Din eğitimi, din kültürünün verilmesi, din kişiliğinin kazandırılması demektir.¹⁷⁶ Din kişiliğinin kazandırılması bir din eğitimiyle mümkündür. Oysa okullarımızda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimine baktığımızda sadece din kültürünün verildiğini, fakat din kişiliği kazandırılması boyutunun ihmal edildiğini görmekteyiz. Buradan da din eğitiminin ihmal edildiği sonucunu çıkarabiliriz.

Din kültürü denince dinle ilgili genel bilgiler akla gelmektedir. Din eğitimi denince din kişiliğini kazandıracak, öğrenilen bilgileri hayata aktaracak ve bizzat dini bilgilerle ilgili uygulamalı eğitime ağırlık verecek olan bir eğitim anlaşılmaktadır. Bu mânâda namazın kılma şeklinin ve abdest almanın uygulamalı olarak öğretilmesini, uygulamalı din eğitimi ile ilgili basit bir örnek olarak verebiliriz.

Bütün bu ifadelerden sonra, devlet din eğitimi bizzat üstlendiğine ve bu husus anayasamızda teminat altına alındığına göre, okullarımızda, Arvasi’nin de ifade ettiği üzere sadece din kültürüyle yetinilmeyip aynı zamanda din eğitimi uygulamasına da yer verilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Arvasi isteğe bağlı din dersi uygulamasının dışında ayrıca okullarda Kur’an-ı Kerim dersi konulmasını istemektedir.

Arvasi çocuğu din eğitiminin hangi yaşta verilmesi gerektiği hususuna açıklık kazandırmaktadır. Çocuk hangi yaşta ve sınıfta dini konulara ilgi duyuyorsa, o yaşta ve sınıfta din eğitimi ve öğretimine başlanması gerektiğini belirtmektedir.¹⁷⁷ Çocuklar erken yaşlarda din ve inanç konularında sorular sorduklarına ve dini konulara ilgi duyduklarına göre, Arvasi’nin çocuklara erken yaşlarda din eğitimi verilmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁷⁵ Arvasi, *Hasbihal*, V, 378.

¹⁷⁶ Beyza Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIV, Ankara 1981, s. 474.

¹⁷⁷ Arvasi *Türk-İslam Ülküsü*, V, 389.

Arvasi'ye göre çocuklar bir konuda soru sormaya başladıklarında o konuda yetişmek istemektedirler. Bu yüzden o, çocukların sorularına doğru ve uygun cevaplar vermeyi ve çocuğun fitratındaki dini duygu ve heyecanların gelişmesine yardımcı olmayı yetişkinlerin görevi olarak ifade etmektedir. Ayrıca Arvasi, ülkemizde din hürriyeti ve din eğitimiyle ilgili mevzuatın geliştirilmesini istemektedir. Ona göre Türkiye'deki din eğitim ve öğretimi medeni ülkeler seviyesine çıkarılmalıdır.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Arvasi, *Türk-İslam Ülküsü*, I, 390.

SONUÇ

Araştırmamızın sonucunda gördük ki Türk-İslam düşüncesinde âlem, insan, din, din-akıl, din-insan ve din-devlet konularında önemli tespitlerde bulunmuş olan Seyyid Ahmet Arvasi, Türk-İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Onun bu konulardaki yaklaşımı ve düşünceleri, modern dünyanın bir takım çıkmazları arasında sıkışmış olan insanın önünü açacak niteliktedir. Nitekim modern dünyanın insanın varlığa bakışında ve yaşam gayesini edinmede ciddi problemleri vardır. Her türlü imkâna sahip olduğu halde mutluluğu ve huzuru elde edemeyen modern dünya insanının problemlerinin temelinde varlık algısı yatmaktadır. Bu noktadan hareketle varlıkların meydana gelişini, tevhit sırrı etrafında anlamaya çalışan Arvasi, tek ve mutlak varlığın Yüce Allah olduğunu, diğer varlıkların ise bu Yüce Yaratıcı'nın isim ve sıfatlarının tecellisinin eseri olduğunu belirtir. O, Allah dışındaki bütün varlıkları âlem-i halk olarak zikretmekte, âlem-i halkı da yaratılmış ve ölçülebilir varlıklar âlemi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda kemiyet ifade eden, canlı ve cansız her şey bu âleme dâhildir. Kısacası arş ve onun altındaki bütün âlemi âlem-i halk olarak belirtir.

Arvasi, ayrıca âlem-i emir kavramını da ele alıp değerlendirir. Ona göre, âlem-i emir, Allah'ın ol emri ile bir anda yaratılan ve Arş'ın üstünde kalan, maddi olmayan, zaman ve ölçüye gelmeyen, Yüce Allah'ın emirleri cümlesinden olan varlık tezahürleridir. Buraya “âlem-i ervah” da denir. Âlem-i emir, bu haliyle, âlem-i halkı âlem-i Zati' ye ulaştıran geçit gibidir.

Arvasi, yaratılmışlar içerisinde bulunan insanın ise; sonsuzluğa, ebediyete, hürriyete ve mutlaklığa hasret olduğunu, bunun neticesinde insanın bir tatmin arama peşinde olduğunu, aksi takdirde faniliğin, esaretin ve izafiliğin insanı olacağını bildirmiştir.

İnsanın zekâsıyla Allah'ı bulabileceği kanaatinde olan Arvasi, dinin varlığını insan hayatında zorunlu bir olgu olarak görür. Ona göre din, insanın kendi kişiliği ile birlikte, yaşadığı hayat sürecinde edindiği tecrübelerle şekillenip ortaya çıkar ve temelde tek tanrı düşüncesini barındırır.

Arvasi'ye göre insanoğlunun, dünya hayatını sadece maddi doyumdan ibaret olarak tanzim edemeyeceğini, insanı insan yapan manevi değerlere sahip olması

gerektiğini, bu manevi değerlerin ise İslam dini sayesinde öğrenebileceğini özellikle vurgular. Ona göre insana insanlık değeri katan en önemli unsur, İslam dininin insana verdiği değerlerdir.

İslam, hayatı sadece maddi doyum olarak değerlendiren ve başıboş kalmak isteyen insanı, kendi gerçekçi ölçüleri içinde disiplin altına alır. İnsanı, insanın tabiatını ve onu güden motivleri asla inkâr etmeksizin, manevi, ahlaki, hukuki ve bedîî değerlerle dengeler. İnsanın da başıboş olmayacağını ısrarla ortaya koyar.

Bütün bunların yanında din eğitime oldukça önem veren Arvasi, özellikle örgün eğitimin, millî ve çağdaş ihtiyaçlara göre yeniden yapılacak bir planla sisteme ve teşkilat kadrolarına kavuşturulması gerektiğini savunur.

Ayrıca, din eğitiminde yaşanan aksaklık ve ihmallerin bir an önce son bulmasını, samimi ve dosdoğru bir din eğitiminin hayata geçirilmesini istemektedir. Arvasi'ye göre bu şekildeki bir din eğitimi sayesinde din sahası cehaletin ve istismarcıların elinden kurtulacaktır. Bu bağlamda devletin bu alanda ilgisiz kalmaması gerektiğini, bilakis dinin en sade şekilde anlatılmasında devletin yardımcı olması gerektiğini bildirir. Devletin dine kayıtsız kalmasının birçok sorunları beraberinde getireceğinin altını çizer.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Akgün, Seçil, *Tevhidi Tedrisat, Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB, İstanbul 1983.
- Akyüz, Yahya, *Türkiye'deki Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, Ankara 1978.
- Arvasi, Seyyid Ahmet, *Akıl ve Gönül*, Burak Yayınları, İstanbul 1999.
-, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, Burak Yayınevi, İstanbul 1996.
-, *Doğu Anadolu Gerçeği*, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2008.
-, *Eğitim Sosyolojisi*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008.
-, *Hasbihal, I-VI.*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008.
-, *İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri*, Doğan Güneş Yayınevi, İstanbul 1965.
-, *İlmi Tavır ve Ötesi*, Burak Yayınevi, İstanbul 1998.
-, *İnsan ve İnsan Ötesi*, Burak Yayınevi, İstanbul 1988.
-, *Kendini Arayan İnsan*, Başak Yayınları, Ankara 1997.
-, *Medenileşme ve İslamiyet*, Burak Yayınevi, İstanbul 1996.
-, *Milliyetçilik Duygusu, İlim ve İdeoloji*, *Bizim Ocak Dergisi*, Sayı: 6, Haziran 1984.
-, "Size Sesleniyorum", *Türkiye Gazetesi Yazıları*, Ocak 1986.
-, *Türk İslam Ülküsü I-III*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul Aralık 2008.
-, *Sahte Dindarlar Sahte Laikler*, Burak Yayınevi, İstanbul 1998.
- Ayhan, Halis, "Din Eğitimi ve Öğretimi: 21. Yüzyılda Beklentiler", *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitimi Sistemi*, Serdar Yayıncılık, İstanbul 2001.
-, *Türkiye'de Din Eğitimi*, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 1999.
- Bilgin, Beyza, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIV, Ankara 1981.
-, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Özel Öğretim Yöntemleri Üzerine", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı:30, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara. 1991.
- Bolay, Süleyman Hayri, "Âlem", *DİA*, II, İstanbul 1989.
- Bovet, Pierre, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, (Haz.: Selahattin Odabaşı), İş Bankası Yay., Ankara 1958.
- Dinçer, Ömer, *1913'ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi*, İstanbul 1974.

- Erdem, Hüsametdin, *Panteizm ve Vahdet-i Vücut*, Yorum Matbaası, Ankara 1990.
- Farabi, “Felsefenin Temel Meseleleri (Uynu’l-Mesâil)”, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*, (Çev.: Mahmut Kaya), İstanbul 2005.
- Geray, Cevat, *Halk Eğitimi*, Ankara Ün. Eğitim Fak. Yay., No: 73, Ankara 1978.
- Işık, İhsan, *Yazarlar Sözlüğü*, Risale Yay., İstanbul 1990.
- İbn Manzur, *Lisânu’l-Arâb*, Daru’l-Maârif, Kahire ts., XVII, 1468.
- İbni Sina, *Metâfizik*, (Çev. Ekrem Demirli, Ömer Türker), İstanbul 2004.
-, “Tevhidin Hakikâtı ve Nübüvvetin İspâtı Üzerine (er- Risâletü’l-Arşîyye fî Hakâiki’t-Tevhid ve İsbât’in-Nübüvve)”, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*, (Çev.: Mahmut Kaya), İstanbul 2005.
- İmam-ı Rabbani, *Mektubat*, (Çev.: Abdulkadir Akçiçek), Cümle Yay., İstanbul 1985.
- Jasohke, Gothard, *Yeni Türkiye’de İslamlık*, (Çev. Hayrullah Örs), Ankara 1972.
- Keçebaş, Ahmet- Polat, Ümit “S. Ahmet Arvasi’nin Küçük Kardeşi Tahir Arvas Ağabeyini Anlattı”, *Yeni Düşünce Gazetesi*, 11 Ocak 1991.
- Öner, Sakin, “Türk İslam Mütefekkirinin Eğitimle İlgili Düşünceleri”, *Yeni Ufuk Dergisi*, 4, İstanbul 1990.
- Özdemir, Şuayb, *Asrın Yesevisi, Seyyid Ahmet Arvasi*, Arı Sanat Yay., İstanbul 2006.
- Parladır, Selahattin, *Din Eğitimi Ders Notları*, D.E.Ü. Fakültesi, İzmir 1985-1986.
- Sezgin, Abdulkadir, “Seyyid Ahmet Arvasî”, *Ufuk Çizgisi Der.*, Sayı: 4, Ocak 1990.
- Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 1997.
- Tümer, Günay, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, XXVIII, Ankara 1986.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Cafer AKAYDIN
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum – 25.06.1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
e-posta Adresi	akaydin_25@hotmail.com
Tarih	